

# **SZAKDOLGOZAT**

**A kopt közösség szerepe a 20. század egyiptomi politikájában**

**The role of the Coptic community in 20th-century Egyptian politics**

GÖMÖRI ROLAND

Nemzetközi tanulmányok MA

**SZEGED, 2014**

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

Állam- és Jogtudományi Kar

# **SZAKDOLGOZAT**

A kopt közösség szerepe a 20. század egyiptomi politikájában

The role of the Coptic community in 20th-century Egyptian politics

**Konzulens:**

Dr. J. Nagy László

egyetemi tanár

SZTE-BTK Újkori Egyetemes Történeti

és Mediterrán Tanulmányok Tanszék

**Készítette:**

Gömöri Roland

Nemzetközi tanulmányok MA

Nappali tagozat

**SZEGED, 2014**

## **Összefoglaló**

A dolgozat a 20. század egyiptomi történetének egy ritkán vizsgált szeletét, a kopt keresztények egyiptomi politikában betöltött szerepét vizsgálja.

A kopt kereszténységről szóló történeti bevezetőt követően a szakdolgozat Egyiptom brit megszállás alatti időszakával indít, illetve a koptok függetlenségi mozgalomban játszott szerepével. Külön figyelmet kap Egyiptom első kopt miniszterelnökének, Boutros Ghalinak a személye.

Ezt követően a kopt közösség által az 1919-es egyiptomi forradalom során, illetve a névleges függetlenség időszakában a szekuláris nacionalista Vafd pártban betöltött szerepről esik szó. Említésre kerül a II. világháborút követő időszakban a kopt egyház súlyos belső válsága is, amely befolyásolta a közösség által a Szabad Tisztek puccsára adott reakciókat is.

A dolgozat végső szakasza a Szabad Tisztek puccsát követő katonai kormányok időszakát vizsgálja. Kérdésként merül fel, miként hatott Gamal Abdel Nasszer arab szocialista kísérlete, illetve Anvar Szadat iszlámpárti politikája a kopt pozíciókra. Szó esik a kopt közösség fokozódó kivándorlásáról is Észak-Amerika, Ausztrália, illetve Nyugat-Európa felé. Végül a Hoszni Mubarak idősza alatti eseményeket vizsgálja a szerző.

Végeredményben megállapítható, hogy a függetlenségi mozgalomban való részvételük révén a kopt közösség jelentős társadalmi-politikai pozíciókhoz jutott a két világháború közötti időszakban. A katonai rezsimek alatt azonban alapvetően rendült meg a közösség helyzete, ezt a koptok Egyiptomból történő növekvő elvándorlása is jelzi.

## Tartalomjegyzék

|                                                                         |    |
|-------------------------------------------------------------------------|----|
| 1. Bevezetés .....                                                      | 4  |
| 2. A kopt keresztények a 20. század előtt.....                          | 5  |
| 2.1. A kezdetek .....                                                   | 5  |
| 2.2. Az arab hódítás következményei .....                               | 5  |
| 2.3. Török uralom .....                                                 | 7  |
| 2.4. Napóleon és Mohamed Ali: az egyiptomi modernizáció arcai .....     | 8  |
| 3. Brit uralom Egyiptomban .....                                        | 9  |
| 3.1. Egyiptom Tell al-Kebir után .....                                  | 9  |
| 3.2. Boutros Ghali, a kopt miniszterelnök .....                         | 10 |
| 3.3. Traumától az összefogásig.....                                     | 14 |
| 3.4. Az 1919-es forradalom és a Vafd felemelkedése .....                | 15 |
| 3.5. A kopt egyház belső válsága: II. József pápa időszaka .....        | 19 |
| 4. A Szabad Tisztek és a kopt közösség .....                            | 21 |
| 4.1. Nasszer.....                                                       | 21 |
| 4.2. A kopt migráció .....                                              | 23 |
| 4.3. Szadat.....                                                        | 24 |
| 4.3.1. Koptbarát intézkedései .....                                     | 24 |
| 4.3.2. Diszkrimináció .....                                             | 25 |
| 4.3.3. A templomkérdés: a Hamayouni-dekrétum és a Khanqa-incidens ..... | 26 |
| 4.3.4. A koptok és az iszlám viszonya Szadat idejében .....             | 27 |
| 4.3.5. III. Senuda pápa.....                                            | 34 |
| 4.4. Mubarak .....                                                      | 35 |
| 5. Konklúzió .....                                                      | 38 |
| Bibliográfia.....                                                       | 40 |

## 1. Bevezetés

Egyiptom modernkori történetének vizsgálatakor – bár többen hajlamosak rá – nem lehet megelégedezni Egyiptom legjelentősebb vallási-etnikai kisebbségéről, a kopt keresztényekről. A koptok az ősi Egyiptom örökségének hordozóinak tekintik magukat: bár mára már kisebbségbe szorultak a 7. században a térségbe érkező arabokkal szemben, azok érkezése előtt a Nílus-völgy meghatározó népcsoportja voltak. A kopt közösség esetében kihívást jelent, hogy a vallási és etnikai identitás között vékony a határvonal: a koptok neve – a legelterjedtebb felfogás szerint – az arabok által a nem-muszlim egyiptomiakra alkalmazott kifejezés elkopásából született.<sup>1</sup>

Szakedolgozatomban az egyiptomi kopt keresztények által a modern egyiptomi politikára gyakorolt hatást vizsgálom, az arab tavasz eseményeiig. A kopt közösség rövid történeti áttekintését követően a koptok brit megszállás alatti szerepét tárgyalom. Különös figyelmet szentelek az időszak egyik meghatározó kopt politikusának, Boutros Ghalinak, akinek személyében a kopt közösség miniszterelnököt adott Egyiptomnak.

Boutros Ghali miniszterelnökségét követően a koptok története két fő időszakra osztható: a Szabad Tisztek puccsát megelőző, illetve az azt követő időszakra. Az első részben a koptoknak az 1919-es egyiptomi forradalom során betöltött szerepéről, valamint a Wafd-időszakról esik szó. Ezen időszak végére tehető a kopt egyház súlyos belső válsága is II. József pátriárka alatt, amely átnyúlik a nasszeri Egyiptom időszakára is.

A dolgozat második felében az egyes egyiptomi vezetők és a kopt közösség viszonyát vizsgálom, a feszült nasszeri viszonytól kezdve, Szadat alapvetően ellenséges politikáján át, egészen Mubarak viszonylag mérsékelt álláspontjáig. Külön figyelmet kap III. Senuda pátriárka személye, aki egészen az „arab tavaszig” végigkísérte az egyiptomi eseményeket.

---

<sup>1</sup> Hamilton, 24.

## 2. A kopt keresztények a 20. század előtt

### 2.1. A kezdetek

A kopt közösség a keresztények egyik legrégebbi csoportjának tekinthető: egyes történetírók szerint maga az evangélista Szent Márk alapította az egyiptomi keresztény egyházat, amelyből a következő évszázadok eseményei során kialakult a mai kopt egyház.

A kopt közösség már korai időszakában nagy jelentőséggel bírt mind Egyiptom, mind a kereszténység szempontjából, mindamelllett, hogy állandó üldöztetésnek voltak kitéve a római fennhatóság alatt, egészen a kereszténység megtűrt vallássá válásáig.<sup>2</sup>

A kereszténység korai időszakában a koptok is számottevő részt vállaltak (az egész keresztény mozgalomban szétterjedő szerzetesi mozgalom a koptokhoz vezethető vissza)<sup>3</sup>, sőt: a kopt közösség különválása az összkeresztény egyháztól is ezen időszak vallási vitáihoz köthető, ez alatt kifejezetten a 451-ben lezajlott kalcedóni zsinat eseményeit értem.<sup>4</sup> Az egyházszakadást követően a Keletrómai Birodalom egészen az arab hódítások 7. századi megindulásáig törekedett arra, hogy a kopt közösséget visszaterelje a keresztény egyházba.

### 2.2. Az arab hódítás következményei

Az arab hódítók érkezése Egyiptomba a VII. században számos kérdést vet fel, azonban a dolgozat ezeket részleteiben nem kívánja tárgyalni. Röviden, az egyiptomi lakosság reakcióját korántsem tekinthetjük homogénnek: voltak olyanok, akik ellenségesen viszonyultak az újabb hódítók felbukkanásához a Nílus-völgyben, de olyanok is, akik támogatták az arab fennhatóságot. Összegzésében azonban nem tanúsítottak különösebb ellenállást az arab törzsekkel szemben.<sup>5</sup>

Az iszlám jog különleges bánásmódban részesítette a keresztényeket (és a zsidókat), akik a „könyves vallások” követőiként védett vallási csoportnak (*ahl al-dhimma*)

---

<sup>2</sup> Konstantin császár 313-as milánói ediktumában engedélyezte a keresztények szabad vallásgyakorlását. Forrás: Gabra, 2.

<sup>3</sup> Gabra, 203; Hamilton, 11.

<sup>4</sup> A kalcedóni zsinat során a monofizita kopt keresztények nem voltak hajlandók elfogadni az I. Leó római pápa által képviselt dogmatikai álláspontot. Válaszul az alexandriai pápát a Fekete-tengerhez száműzték, s mindazokat, akik nem fogadták el Leó nézeteit, eretneknek nyilvánították. Forrás: Gabra, 59-60; Hamilton, 17-18; Meinardus, 52.

<sup>5</sup> Hamilton, 23.

minősültek, a zsidókkal egyetemben. A védett státusz feltételeként az össznépeségre kiszabott adóterheken felül a koptoknak nem-muszlimként egy különadót, az úgynevezett *jizyat* kellett fizetniük.<sup>6</sup>

A keresztények növekvő adóterhei miatt számos lázadásra került sor a koptok részéről a VIII. században, ezek közül azonban egyik sem járt sikerrel. Ezen lázadások kudarca, akárcsak az adóterhek mértéke és a muszlim vallás, mint a magasabb szintű állami pozíciók betöltésének feltétele hozzájárult ahhoz, hogy a X. századra a muszlim vallásúak kerültek többségbe Egyiptomban.<sup>7</sup>

Tévedés lenne azonban azt állítani, hogy a koptok kizárólag üldöztetésnek voltak kitéve az arab fennhatóság alatt. Ezen időszakban számos alkalommal került arra sor, hogy olyan vezetők kerültek az ország élére, akik viszonylagos toleranciával kezelték a kopt kérdést. Ilyen a Tulunidák (868-905) és az Ihsídidák (935-960) időszaka is, azonban a síita Fatimida-dinasztia uralmát kell kiemelni 969-1171-ig. Talán utóbbiak idején tekinthető a legjobbnak az egyiptomi koptok helyzete, akik mindamellett, hogy szabadon gyakorolhatták vallásukat, magas állami pozíciókhoz nyerhettek hozzáférést.<sup>8</sup> Ebben az időszakban sikerült a koptoknak szert tenniük az egyiptomi pénzügyek feletti ellenőrzésre, amelyet kisebb megszakításokkal egészen a XIX. századig megőriztek.<sup>9</sup> A Fatimida-dinasztia alatt, Christodoulos pápa (1047-1077) idejében került sor a kopt egyház székhelyének áthelyezésére is, amely Alexandriából Kairóba költözött át.<sup>10</sup>

A koptok és muszlimok viszonyán a keresztes háborúk időszaka sokat rontott. A Szentföldre megérkező keresztes lovagok nem tettek különbséget muszlimok és nem-kalcedóni keresztények között, utóbbiakra eretnekeként tekintettek.<sup>11</sup> A muszlimok viszont a keresztesek pártolóiként tekintettek a szintén keresztény koptokra. A keresztesekkel szemben aratott döntő győzelmeiről ismert Szalaheddin, aki a Fatimidákat megbuktató szunnita Ajjúbida-dinasztia első vezetője volt, első intézkedései keretében elbocsátotta az államigazgatásban lévő koptokat, valamint megkülönböztető öltözet viselését írta elő számukra.<sup>12</sup> Az őt követő uralkodók azonban, bár nem voltak olyan mértékben toleránsak, mint a Fatimidák, elnézőbben kezelték a kopt kérdést.<sup>13</sup>

---

<sup>6</sup> J. Nagy, 12, 16; illetve Gabra, 4; Hamilton, 26.

<sup>7</sup> Gabra, 4; Hamilton, 27; Meinardus, 64.

<sup>8</sup> Gabra, 4; Hamilton, 28; Malaty, 139-140; Meinardus, 65.

<sup>9</sup> Hamilton, 28.

<sup>10</sup> Gabra, 4; Meinardus, 65.

<sup>11</sup> Gabra, 4-5; Malaty, 150-151.

<sup>12</sup> Gabra, 5; Malaty, 153.

<sup>13</sup> Gabra, 5; Meinardus, 65.

Valószínűleg ennek is tudható be, hogy az 1218-ban, Damiettánál megvívott ütközetben koptok és muszlimok már vállvetve harcoltak a keresztések ellen.<sup>14</sup>

1250-ben újabb hatalomváltás zajlott le Egyiptom élén, s a mamelukok kerültek Egyiptom élére. A mamelukok eredetileg a Kaszpi- és a Fekete-tenger vidékéről származó rabszolgák voltak, akiket Egyiptom katonaságának bővítése céljából vásárolt meg.<sup>15</sup> A mameluk vezetők minimális megértéssel, illetve toleranciával viszonyultak a kopt keresztényekhez, akik állandó megaláztatásoknak, diszkriminációnak, üldöztetésnek, illetve erőszakos térítésnek voltak kitéve. Uralmuk első 150 éve alatt összesen nyolc alkalommal bocsátották el a közszférában dolgozó koptokat.<sup>16</sup> A mameluk éra alatt számos kopt templom odaveszett: 1321-ben muszlim fanatikusok egyetlen nap alatt 60 templomot és monostort gyújtottak fel.<sup>17</sup> A koptokra emellett erőteljes gazdasági nyomás nehezedett, vagyonuk az Oszmán Birodalom terjeszkedésének idejére erősen megcsappant, s alapján véve katasztrofálissá vált a helyzetük. Számuk erőteljes csökkenésnek indult, amelyet az üldöztetések, illetve a muszlim vallásra való erőszakos áttérítés tovább gyorsított.<sup>18</sup>

### 2.3. Török uralom

Ebben a helyzetben változást az Oszmán Birodalom meginduló terjeszkedése hozott, amely hullám 1517-ben érte el Egyiptomot, a mameluk főerőkre 1516-ban mért súlyos vereséget követően. Egyiptom önálló hatalmi tényezőből hosszú időre az Oszmán Birodalom egyik tartományává vált, ahol, bár a mamelukok korábbi vezető szerepüket részlegesen megőrizték, az oszmán főkormányzó irányítása alatt a kopt keresztények helyzete mindenképpen javult.<sup>19</sup>

Ennek kapcsán mindenképpen érdemes megemlíteni az úgynevezett *millet*-rendszert, amely a korábban tárgyalt *dhimmi* (védett vallási kisebbségek) intézményét fejlesztette tovább. A birodalom különféle vallásait *milletek*re (vallási „nemzetekre”) osztották, amelyeket egy-egy vallási vezető képviselt Isztambulban. Azonban csak négy ilyen *millet* volt: a muszlimok, a zsidók, a bizánci keresztények, illetve az örmény keresztények. A koptok nem rendelkeztek önálló képviselettel, a kairói oszmán kormányzó fennhatósága alá tartoztak.<sup>20</sup>

---

<sup>14</sup> Gabra, 5.

<sup>15</sup> Gabra, 5.

<sup>16</sup> Meinardus, 65.

<sup>17</sup> Gabra, 5.

<sup>18</sup> *uo.*, illetve Meinardus, 65-66.

<sup>19</sup> Gabra, 5; Hamilton, 30.

<sup>20</sup> Hamilton, 30.

Ennek ellenére a koptok helyzetében viszonylagos javulás tapasztalható ebben az időszakban. Az adózás mértéke alapvetően csökkent, amely egyhamar a kereskedelem, s így a gazdaság fellendüléséhez vezetett Egyiptomban.<sup>21</sup> Főként az oszmán uralom kezdeti időszakát jelzi a vallási kisebbségek, így a zsidók és a keresztények előnyben részesítése a közigazgatási pozíciókban.<sup>22</sup> Bizonyos téren azonban a török időkben sem történt változás. A nem-muszlimok fejadóját, a *jizyát* egészen 1855-ig szedték be Egyiptomban<sup>23</sup>, s bizonyos diszkriminatív előírások továbbra is érvényben maradtak a koptokra vonatkozóan<sup>24</sup>. A legfontosabb ezek közül azonban a templomépítés és –helyreállítás szigorú korlátozása volt, amely bizonyos változtatásokkal még a Mubarak-rezsim időszakában is érvényben maradt.<sup>25</sup>

#### *2.4. Napóleon és Mohamed Ali: az egyiptomi modernizáció arcai*

A döntő lökést az egyiptomi modernizáció felé Napóleon 1798-as egyiptomi hadjárata jelentette. A koptok szempontjából viszont Napóleon szerepe enyhén fogalmazva is ellentmondásosnak tekinthető: Napóleonnak az egyiptomi fejlődésre gyakorolt hatása paradox módon éppen nem kedvezett a kopt egyháznak. Ebben Napóleon azon döntése is közrejátszott, hogy, a muszlim lakosság szimpátiájára apellálva, a káplár muszlimként nyilatkozott magáról, annak ellenére, hogy valódi szándékai nyilvánvalóak voltak.<sup>26</sup>

Félreértés ne essék, Napóleon nem üldözte a koptokat. Támogatójuk sem volt azonban, s mindössze az adózás és a pénzügyek terén tanúsított szakértelmükre volt szüksége. A muszlimok megnyerése érdekében továbbá Napóleon rá volt kényszerítve arra, hogy fenntartsa az arab és oszmán idősakra oly jellemző diszkriminatív intézkedéseket a keresztényekkel (és a zsidókkal) szemben.<sup>27</sup>

A franciák elleni sorozatos lázongásokat követően 1801-ben végül Egyiptom ismét török uralom alá került, ám a forrongások folytatódtak, s a politikai játszmák eredményeképpen egy balkáni származású pasa, Mohamed Ali került Egyiptom élére.<sup>28</sup>

---

<sup>21</sup> *uo.*

<sup>22</sup> Hamilton, 31.

<sup>23</sup> Gabra, 6.

<sup>24</sup> Ilyen például a kötelező öltözködés (általában kék vagy fekete), a városi lovaglás tilalma, a szolgák és rabszolgák vásárlására vonatkozó korlátozások, illetve a muszlimok alkalmazásának tilalma. Forrás: Hamilton, 31.

<sup>25</sup> Hamilton, 32.

<sup>26</sup> Gabra, 6; Malaty, 193; Meinardus, 66.

<sup>27</sup> Malaty, 194-195; Meinardus, 66-67.

<sup>28</sup> Meinardus, 68.

Mohamed Ali nagy jelentőséggel bír Egyiptom történetében: ő indította el az ország modernizációját, valamint az Oszmán Birodalommal szembeni függetlenségi mozgalom élére állt. Külföldi szakértőket hívott be az országba, korszerűsítette a mezőgazdaságot, új iparágak fejlődését indította el, s ami a legjelentősebb: vallástól függetlenül minden egyiptomit arra ösztönzött, hogy járuljon hozzá egy modern Egyiptom kiépítéséhez. Számos kopt jutott ebben az időszakban magas pozíciókhoz: Mohamed Ali pénzügyi tanácsadója például több éven át a kopt származású al-Muallim Ghali volt.<sup>29</sup> Alacsonyabb szinteken is szerepet kaptak a koptok: pénzügyi szaktudásuk mellett számos kopt töltött be vezető szerepet helyi kormányzóságok élén.<sup>30</sup> Már Ibrahim pasa idejére tehető 1855-ben az az intézkedés, amely adómentességet biztosított a koptok számára, továbbá 1856-ban, az úgynevezett Hamayouni-dekrétumban több egyéb intézkedés mellett engedélyezték koptok részvételét az egyiptomi hadseregben.<sup>31</sup>

Mohamed Ali és utódai<sup>32</sup> időszakára tehető továbbá a koptok megújulása is (egyfajta „kopt reneszánsz”), amelyben az akkori kopt pápa, IV. Kirillosz vállalt vezető szerepet, egészen 1861-es korai haláláig. A kulturális megújulás részeként Kirillosz számos kopt iskolát alapított, hangsúlyozta az arab és a kopt mellett az idegen nyelvek oktatását is, valamint nyomdaprést hozatott Európából.<sup>33</sup> Ennek eredménye nem maradt el: a koptok egyre növekvő identitástudatra tettek szert ebben az időszakban, valamint növekedett szakértelmük több területen, amelyek közül a vállalkozás és a kereskedelem kiemelkedő. S bár továbbra is fennmaradt kisebbségi szerepük, a koptok aránya fokozatosan nőtt az egyiptomi vagyonosok és értelmiségiek között.<sup>34</sup>

### **3. Brit uralom Egyiptomban**

#### *3.1. Egyiptom Tell al-Kebir után*

Mohamed Ali és utódainak időszaka alatt ugyan megindult Egyiptom modernizációja, de mindezt csak jelentős külföldi kölcsönök révén tudták megvalósítani.<sup>35</sup> A legnagyobb ilyen jellegű beruházás az 1869-ben elkészült Szuezi-csatorna volt. Ez már jelezte az

---

<sup>29</sup> Gabra, 6; Meinardus, 68. Vö.: Malaty, 200.

<sup>30</sup> S. Ibrahim, 11.

<sup>31</sup> *idem*.

<sup>32</sup> A törökök ellen folytatott harcát lezáró megállapodás egyik eredménye volt, hogy a törökök (és a nyugati hatalmak) feltételeinek elfogadása fejében megtarthatja Egyiptomot és ott dinasztiát alapíthat. Bővebben: J. Nagy, 35-36.

<sup>33</sup> Gabra, 6.

<sup>34</sup> Meinardus, 69.

<sup>35</sup> Benke, 676.

európai nagyhatalmak növekvő befolyását az országban, amely az 1870-es évek végére vált meghatározóvá. Az Arábi pasa vezette nacionalista felkelésre reagálva a brit erők 1882-ben partra szálltak Egyiptom területén, és Tell al-Kebirnél döntő vereséget mértek az egyiptomi erőkre.<sup>36</sup>

A koptok brit megszállás alatti helyzetének természetesen több vetületét is lehet vizsgálni. Az időszakban más szempontból ítélték meg saját helyzetüket a koptok, s másként ítélték meg őket a britek, valamint az egyiptomi muszlimok.

A koptok eleinte üdvözölték a brit megszállókat, remélve, hogy a szintén keresztény britek majd bizonyos szinten előnyben részesítik őket a muszlim arabokkal szemben. Egyhamar rá kellett azonban ébredniük arra, hogy Nagy-Britanniának a legkevésbé sem áll érdekében egy XIX. századi modern keresztes háború.<sup>37</sup> A britek tisztában voltak azzal, milyen robbanékony az egyiptomi helyzet, s – a franciákhoz hasonlóan – akár a koptok kárára is igyekeztek megnyerni maguknak a muszlim többséget. Ennek eredményeképpen a koptok egyre inkább a függetlenséget pártolók oldalára sodródtak, miután azt látták, hogy annak ellenére romlanak belföldi pozícióik, hogy megszállóik szintén keresztények.<sup>38</sup>

A britek, levonva az Arábi-féle lázadás tanulságait, törekedtek arra, hogy ne jöhessen létre Egyiptomban egy egységes nemzeti ellenállás velük szemben. A kopt közösség ilyen szempontból tökéletes célpontot jelentett, amellyel szemben három fronton nyitottak támadást: egyrészt etnikai alapon, másrészt a britek elleni nemzeti ellenállástól kísérelve meg elszigetelni őket, harmadrészt a vallási intézményeik ellen indítva támadást. A britek megpróbálták olyan színben feltüntetni a koptokat, mint egy olyan csoportot, amely az arab szolidaritással szemben áll, s belülről bomlasztja Egyiptomot.<sup>39</sup>

### 3.2. Boutros Ghali, a kopt miniszterelnök

Boutros Ghali<sup>40</sup> megosztó személyisége a brit Egyiptom korszakának: azon ritka kopt személyiségek egyike, amelyeknek sikerült magas pozícióba jutniuk az egyiptomi politikai életben (1919 és 1920 között még Yussef Wahba kerül koptként miniszterelnöki pozícióba)<sup>41</sup>. Megítélése azonban kérdéses: kopt részről az egyiptomi egység képviselőjének tekintik a brit megszállással szemben, a muszlimok viszont egy, a britekkel

---

<sup>36</sup> Benke, 678.

<sup>37</sup> Meinardus, 74-75.

<sup>38</sup> Meinardus, 75.

<sup>39</sup> S. Ibrahim, 12.

<sup>40</sup> Nem véletlen a névegyezés: Boutros Ghali miniszterelnök nagyapja a későbbi ENSZ-főtitkárnak, Boutros Boutros-Ghalinak. Forrás: Chaillot, 201.

<sup>41</sup> S. Ibrahim, 12.

kollaboráló miniszterelnökként kezelik Boutros Ghali személyét. Mindkét félnek igazat lehet adni bizonyos szinten.

Boutros Ghali politikai karrierje még 1875-ben, a brit időszak előtt indult el, amikor Serif pasa titkárnak nevezte ki az ekkoriban létrehozott Vegyesbíróságokhoz. Nem sokkal ezt követően az egyiptomi kormányzatot képviselte az Államadóssági Bizottságban, amely az egyiptomi államadósság törlesztését felügyelte. 1879-ben áthelyezték az Igazságügyi Minisztériumhoz, amelynek egyhamar főtitkára lett.<sup>42</sup>

1881 szeptemberében a Minisztertanács első titkára lett, azonban a felhevült politikai helyzet (az Arábi-féle felkelés) miatt októberben visszatért az Igazságügyi Minisztériumhoz. Ugyanebben az időszakban megkapta a 'pasa' címet, elsőként az egyiptomi közélet kopt szereplői közül. Eleinte reformpárti és a felkelés támogatója volt, s tagja az ellenálló Képviselőháznak. Adminisztratív mellett politikai értelemben is szerepet vállalt: az ekkori kopt pápával egyetemben támogatta egy olyan nyilatkozat kiadását, amely igazolta Arábi pasa cselekedeteit, illetve szembeszállt a kedive határozataival, indoklásul annak a britekkel való összejátszását hozva fel.<sup>43</sup>

Ezzel egyidőben azonban muszlim részről felróják Ghalinak a britekkel való együttműködést is. Egy 1882-es levelében az akkori brit konzul, Cartwright, jelentette, hogy képtelen előrehaladásra jutni az alexandriai lázongások kivizsgálása terén, mivel az egyiptomi védelmi minisztérium államtitkára, Ya'qub pasa bármiféle vizsgálatot ellehetetlenít. Válaszul Boutros Ghali, aki ekkor az igazságügyi minisztérium egyik államtitkára volt, utalást tett arra, hogy ezek a lázongások a hadseregnek, azon belül is Arábi pasának tudhatóak be.<sup>44</sup>

A fentebbiek alapján egyfajta opportunistá beállítódás olvasható ki Ghali megnyilatkozásaiból: támogatta Arábi pasa felkelését, amíg az felívelőben volt, azonban amint egyre nyilvánvalóbbá vált a felkelés elkerülhetetlen veresége, oldalt váltott, s a britek, illetve Taufik kedive kezét kezdte keresni. Arábi pasának azt tanácsolta, ne tanúsítson ellenállást a partraszálló brit erőkkel szemben és folyamodjon kegyelemért a kedivénél. Arábi kegyelmi kérelmét maga Boutros Ghali közvetítette a kedive felé, amely azonban elutasította azt. Ghali számára azonban ez csak annyiból bírt jelentőséggel, hogy

---

<sup>42</sup> Seikaly, 112.

<sup>43</sup> *idem.*

<sup>44</sup> Seikaly, 113.

közvetítő szerepet játszott a felkelők és a britek között. Ezt a szerepét kívánta fenntartani a továbbiakban is, s nagyrészt ebből fakad a korábban említett kérdéses megítélése is.<sup>45</sup>

1882-től egészen haláláig Boutros Ghali, előbbi közvetítő szerepének köszönhetően, fontos pozícióra tett szert az egyiptomi politikai életben. Bár 1893-ban pénzügy-, 1894-ben pedig külügyminiszterré nevezték ki<sup>46</sup>, 1907-ig alapvetően az igazságszolgáltatással fonódott össze a neve, noha semmiféle jogi végzettséggel nem rendelkezett.<sup>47</sup> Korábban már esett szó a vegyesbíróságok terén játszott szerepéről, emellett 1883-ban az ő nevéhez kötődik az úgynevezett 'bennszültött bíróságok' létrehozása, amely az egyiptomiak és a külföldiek közötti vitás ügyek rendezésére volt hivatott. 1884-ben az ezen bíróságok bírait kijelölő bizottság elnöke lett. Ennek kapcsán egyes szerzők felróják Boutros Ghalinak, hogy számos, arra nem érdemes koptot nevezett ki ezen bíróságok élére.<sup>48</sup>

1886-ban jelentős vitát váltott ki Boutros Ghali, mint kopt kinevezése a saría bíróságok bírait kiválasztó bizottság élére. A feszültségek fokozódásához hozzájárult, hogy teljeskörű reformokat kívánt foganatosítani a saría bíráskodás terén. A felháborodás, amelynek legfőbb hangadói az al-Azhar mecset ulemái voltak, olyan mértékű volt, hogy az ekkori főkormányzó, Lord Cromer azonnal megerősítette a kairói brit helyőrséget. Boutros Ghali mindenesetre különösebb veszteségek nélkül került ki a botrányból.<sup>49</sup>

Már 1892-ben felmerült miniszterelnökké való kinevezése, de ekkor még a brit kormányzat úgy gondolta, Boutros Ghali vallási identitása problémát jelenthet miniszterelnöki pozíciója szempontjából. Probléma lehetett továbbá, hogy ebben az időben Ghali még a brit megszállás halk kritikusa volt. Végül 1895-ben külügyminiszterré nevezték ki, amely pozíciót haláláig megőrizte.<sup>50</sup>

Külügyminiszteri megbízatása alatt számos alkalommal bizonyíthatta vitarendezési képességeit, amelyet a koptok az egyiptomi érdekek melletti kiállásként értelmeztek, míg a muszlimok a britek melletti elköteleződés bizonyítékeként.<sup>51</sup> Az egyik ilyen eset volt az szudáni Brit-Egyiptomi Kondomínium létrehozásáról szóló szerződés tető alá hozása 1899-ben.

Egy másik, az egyiptomi közvélemény számára nagyobb traumát jelentő eset volt az úgynevezett Dinshaway-incidens 1906-ban, amelynek tárgyalásán Boutros Ghali elnökölt

---

<sup>45</sup> *idem.*

<sup>46</sup> Meinardus, 86.

<sup>47</sup> *idem.*

<sup>48</sup> Seikaly, 113-114.

<sup>49</sup> Seikaly, 114.

<sup>50</sup> *idem.*

<sup>51</sup> Vö. Seikaly, 114-115; illetve Meinardus, 76.

(bár ekkor külügyminiszter volt, kénytelen volt ő helyettesíteni az igazságügyminisztert)<sup>52</sup>. Egy galambvadászat során az egyiptomi parasztok agyonütötték a területükre tévedő angol tiszti csoport egyik tagját, amiért azok összegázolták a vetésüket. Megtorlásul négy parasztot akasztás általi halálra, tízet örökös kényszermunkára ítélték. Az egyiptomi közvélemény az elnyomás újabb jeleként reagált az esetre: felvonulásokra, tiltakozó gyűlésekre került sor Egyiptom-szerte.<sup>53</sup>

1908-ban végül sor került miniszterelnöki kinevezésére, amely egy csaknem két évtizedes brit politikát írt felül. Ez utóbbi politikát még maga Cromer egyiptomi brit kormányzó úgy fogalmazta meg egy 1889-es levelében:

*... bizonyítottnak tekinthetjük, hogy ... előnyösebb mohamedán, mint ... keresztény miniszterek által kormányozni.*<sup>54</sup>

A választás nem tekinthető a legszerencsésebbnek, maga Gorst ekkori brit főkormányzó is tisztában volt a (britek által is előidézett) feszült viszonyal koptok és muszlimok közt, amikor a kinevezést jóváhagyta. Az egyiptomi muszlim sajtó a kinevezést követően hónapokig ostromozta a koptokat, amiért azok „láthatóan behódoltak a megszállásnak”.<sup>55</sup> Több egyiptomi lap is felrótta Boutros Ghalinak az általa betöltött szerepet a szudáni kondomínium létrejötté, valamint a Dinshaway-per során. Az egyik lap, az *Al-Dustur* szerint Ghali kinevezése sértő volt a muszlimokra nézve, úgy állítva be a helyzetet, miszerint nem volt egyetlen, megfelelő képzettséggel rendelkező és arra érdemes muszlim sem, aki vezethetné egy végeredményben muszlim állam kormányát.<sup>56</sup>

Boutros Ghali rövid életű miniszterelnöksége alatt két további intézkedést rónak fel neki kritikusan. 1909-ben az ő miniszterelnöksége alatt vezették be újra az 1881-ben hatályon kívül helyezett sajtótörvényt, amely szigorú korlátozásokat vezetett be az egyiptomi sajtóra vonatkozóan, más kérdés, hogy felemás eredménnyel.<sup>57</sup>

Az ő miniszterelnöksége alatt indult meg továbbá a Szuezi-csatornára vonatkozó brit koncesszió 40 évvel való meghosszabbításáról szóló tárgyalás. Egyiptomi részről a megállapodás elhanyagolható mértékű előnyökkel járt volna. A tervezet az egyiptomi

---

<sup>52</sup> Seikaly, 118.

<sup>53</sup> Benke, 680.

<sup>54</sup> Seikaly, 115.

<sup>55</sup> Seikaly, 116.

<sup>56</sup> Seikaly, 117.

<sup>57</sup> Seikaly, 118-119.

Közgyűlésben sem talált kedvező fogadtatásra, s az egyiptomi sajtóban is hadjárat indult a tervezet, valamint maga Boutros Ghali személye ellen is.<sup>58</sup>

Boutros Ghali miniszterelnöksége hirtelen ért véget 1910. február 20-án, amikor az Egyiptom első politikai merénylőjének számító, Nyugaton nevelkedett muszlim gyógyszerész, Ibrahim Nasif al-Wardani lelőtte az éppen kocsijába szálló Boutros Ghalit. Wardani tettét azzal indokolta, hogy – az uralkodó kopt felfogással ellentétben – Ghali az egyiptomi érdekek kárára cselekedett, legyen szó akár a szudáni egyezményről, akár a Dinshaway-incidensről, akár a Szezei-csatornáról.<sup>59</sup>

### *3.3. Traumától az összefogásig*

A Boutros Ghali elleni merénylet egy évtizedre aláásta a kopt-muszlim kapcsolatokat Egyiptomban, felkorbácsolva az indulatokat mindkét oldalon. A brit kormányzóság ráerősített erre, vallási színezetben feltüntetve a gyilkosságot, ezzel tovább szítva a feszültséget.<sup>60</sup>

Kopt oldalon jelentős felzúdulást okozott a miniszterelnök elleni támadás, amely rövid távon egyfajta „kopt nacionalizmus” kifejlődéséhez vezetett. Egy vezető, vagyonos kopt személyiség, Akhnoukh Fanous, megkísérelte 1910-ben egy „Egyiptomi Párt” létrehozását, amely fő célként a koptok védelmét tűzte ki maga elé, a brit megszállással együttműködve. Azonban Fanous nem volt képes megnyerni ügyének az egyiptomi kopt közösséget, amelynek többsége úgy vélte, sorsukat nem lehet különválasztani a többi, muszlim egyiptomi sorsától.<sup>61</sup>

Ugyanezen Egyiptomi Párt által került 1911-ben megrendezésre az úgynevezett Kopt Kongresszus Aszjút városában<sup>62</sup>. A konferencia résztvevői, többségében vagyonos koptok, számos követelést fogalmaztak meg. A mérsékelt hangok a péntek mellett (muszlimok) a vasárnap munkaszüneti nappá nyilvánítását, a kopt iskolák állami támogatását, a koptokkal szembeni kormányzati diszkrimináció megszüntetését (koptok részvétele a jogi intézményekben és a különféle tanácsokban) követelték.<sup>63</sup> A radikálisabbak egy független kopt keresztény állam létrehozását is felvetették, Közép-Egyiptom elszakításával.<sup>64</sup>

---

<sup>58</sup> Seikaly, 119.

<sup>59</sup> Seikaly, 117; Meinardus, 86.

<sup>60</sup> Benke, 680.

<sup>61</sup> Pennington, 160; S. Ibrahim, 12.

<sup>62</sup> Felső-Egyiptomban a kopt közösség szempontjából az egyik meghatározó város, Minya mellett. Forrás: Kepel, 285.

<sup>63</sup> Pennington, 160; S. Ibrahim, 12.

<sup>64</sup> Kepel, 285.

Válaszul ugyanezen év áprilisában sor került egy Egyiptomi Konferencia létrehozására, ahol a Kopt Kongresszus által megfogalmazott minden követelést elutasítottak. Bár mindkét konferencia ideiglenesen hozzájárult a két közösség közti ellentétek súlyosbodásához, végeredményben nem sikerült véglegesen megosztaniuk az egyiptomi lakosságot.<sup>65</sup>

Bár voltak félreértések muszlimok és koptok között, de – még ha eltérő okokból is – mindkét fél végeredményben arra törekedett, hogy Egyiptom felszabaduljon a brit megszállás alól. Azonban azok, akik elég bölcssek voltak, képesek voltak az együttműködésre a megszállókkal szemben, noha, mint arról korábban szó esett, a brit félnek kifejezett célja volt a vallási-etnikai alapú megosztottság erősítése Egyiptomon belül.<sup>66</sup>

1914-ben, az I. világháború kitörésével Egyiptom jelentősége is megnőtt. A közel-keleti brit haderő fő bázisaként létfontosságú volt a britek számára, hogy nekik kedvező háterszínként alakítsanak ki a Nílus-völgyben. Ennek keretében november 2-án hadiállapotot hirdettek ki Egyiptomban, amelyhez a növekvő britellenesség is hozzájárult. Mindemellett – az 1888-as vonatkozó megállapodást felrúgva – sor került a Csatorna-övezet brit megszállására is. December 18-án pedig Egyiptom brit protektorátussá vált, ezzel hivatalosan is véget ért a török uralom Egyiptomban.<sup>67</sup>

### *3.4. Az 1919-es forradalom és a Vafd felemelkedése*

Az I. világháború miatt háttérbe szorultak a függetlenségi törekvések (a hadiállapot lehetőséget adott számos egyiptomi nacionalista bebörtönzésére), azonban ez mindössze ideiglenes volt. A háború végetértével Szaad Zaghlul vezetésével létrejött a Vafd al-Miszri, rövidebb nevén a Vafd (Delegáció) párt, amely a nevét annak a delegációnak köszönhette, amely Londonba utazott az ország függetlenségéről tárgyalni.<sup>68</sup>

A Vafd eleinte elutasított mindennemű forradalmi módszert, azonban miután a delegáció tagjait a britek letartóztatták, 1919 márciusában tömegtüntetések robbantak ki Egyiptom-szerte. A felkelés központja Kairó – azon belül is az al-Azhar mecset – volt, ám emellett vidéken – főként Felső-Egyiptomban – is jelentős megmozdulások zajlottak, itt Aszjút városát kell kiemelni, ahol a leghevesebb harcok folytak.<sup>69</sup>

---

<sup>65</sup> S. Ibrahim, 12.

<sup>66</sup> Malaty, 222.

<sup>67</sup> Benke, 682.

<sup>68</sup> Benke, 683.

<sup>69</sup> Benke, 683-684.

Az 1919-es forradalom jelentősége kopt szempontból abban áll, hogy koptok és muszlimok együtt, összefogásban léptek fel a brit megszállás ellen. A forradalom jelképévé az a zászló vált, amelyen a keresztény kereszt és a muszlim félhold együtt szerepel, jelképezve a vallási nézeteltéréseket félretevő, egységes nemzeti mozgalmat.<sup>70</sup>

Bár a britek sikerrel levertek az 1919-es forradalmat (noha szükséges volt a légierő, páncélosok és a tüzérség bevetése)<sup>71</sup>, az egyiptomi megmozdulások intenzitása engedményekre kényszerítette őket. Szaad Zaghlul és delegációját szabadon engedték, és engedélyezték számukra a részvételt a versailles-i békekonferencián. Ez azonban csak látszólagos engedmény volt: az USA és Franciaország elismerte Nagy-Britannia protektori szerepét Egyiptom felett. 1921-ben pedig megszakadtak a tárgyalások, miután a brit kormány (Winston Churchill ekkori gyarmatügyi miniszter, illetve Lord Curzon külügyminiszter vezetésével) úgy döntött, a formális függetlenséget is csak a brit katonai jelenlét fenntartása mellett adja meg.<sup>72</sup>

Válaszul újabb tömegtüntetések és sztrájkok sorozata kezdődött Egyiptomban, így Nagy-Britannia 1922. február 28-án kénytelen volt megszüntetni az ország feletti védnökséget, s Egyiptomot függetlenné nyilvánítani, az egyiptomi nemzeti ellenállással kötött egyezményében. Négy kérdés azonban továbbra is brit kézben maradt: Egyiptom védelme külső agresszióval, illetve beavatkozással szemben, a „birodalom összekötő útvonalainak ellenőrzése”, „az Egyiptomban élő külföldiek és kisebbségek védelme”, és a szudáni Brit-Egyiptomi Kondomínium kérdése.<sup>73</sup> Az Egyiptomban élő kisebbségek védelme ellen a koptok, és így a Vafd is tiltakozott, állítva, Nagy-Britanniának nincs joga védelmet gyakorolni az egyiptomi kisebbségek felett, s ez jogtalan beavatkozásnak minősül az ország belügyeibe.<sup>74</sup>

A Vafd vallási elemektől független, nemzeti programjával széles tömegbázist tudott kialakítani magának, s ez az egyiptomi alkotmány 1923-as kihirdetése utáni első választásokon (1924-ben) is megmutatkozott: az egyiptomi alsóház 215 helyéből 188-at Vafd-párti képviselő szerzett meg, így az új király, Fuád kénytelen volt Szaad Zaghlul megbízni a kormányalakítással.<sup>75</sup>

Az 1919-es események pozitív hatással voltak a kopt-muszlim együttműködésre Egyiptomban: az 1924-es Vafd-kormányban két kopt miniszter is szerepet kapott: Murqus

---

<sup>70</sup> Gabra, 6; Meinardus, 76, 81.

<sup>71</sup> Benke, 684.

<sup>72</sup> *idem.*

<sup>73</sup> Benke, 685.

<sup>74</sup> S. Ibrahim, 12.

<sup>75</sup> Benke, 685; illetve Lesch, 785.

Hanna, mint infrastruktúráért felelős miniszter, illetve Wasif Ghali, mint külügyminiszter.<sup>76</sup> Szaad Zaghlul fogalmazott úgy viccelődve ennek kapcsán: „rajta kívül senki más nem képes két kopt tagot tartani a kormányban”<sup>77</sup> (más kérdés, hogy a párt élén öt követő an-Nahász folytatta ezt a hagyományt). Tény, hogy az 1890-es évek és 1952 közti tendenciák alapján egyedül a Vafd-kormányok idején volt két kopt miniszter a kormányban, a nem-Vafd kormányok csak egyetlen kopt minisztert vontak be a kormányukba.<sup>78</sup>

A koptok nem kizárólag miniszteri szinten vettek részt a Vafd tevékenységében: 1923-as adatok szerint az adott évben a párt vezető tisztségviselőinek 44 százaléka volt kopt.<sup>79</sup> Ez érthető annak fényében, hogy az I. világháborút követően, illetve a Boutros Ghali elleni merényletből levont tapasztalatokat levonva, a kopt közösség vezető politikai személyiségei úgy értékelték, jövedelmezőbb számukra a Vaffdal való együttműködés – főleg, mivel a Vafd vezetésében lévő muszlimok hajlandóságot mutattak erre – mint a brit kapcsolatokhoz való ragaszkodás.<sup>80</sup> Nem felejtették el, hogy a britekkel való együttműködési kísérlete vezetett Ghali meggyilkolásához.

Természetesen nem tekinthető teljesen optimista időszaknak a Vafd-időszak. A párt több alkalommal is összezapott a britekkel a tényleges befolyásért folytatott harcban: bár Egyiptom függetlenné vált (névlegesen), a briteknek továbbra is jelentős befolyásuk volt az egyiptomi politikára. 1928-ban és 1930-ban is rákényszerítették I. Fuád egyiptomi uralkodót az első, illetve a második Nahász-kormány menesztésére. A második kormány menesztése egy több éves politikai krízishez vezetett, a monarchista miniszterelnök felfüggesztette az alkotmányt, rendeleti kormányzást vezetett be, újabb tömegtüntetésekre került sor. A helyzetet csak az 1923-as alkotmány újbóli bevezetése rendezte 1935-ben, illetve 1936-ban a harmadik Vafd-kormány megalakulása. Ugyanebben az évben Egyiptom és Nagy-Britannia szövetségi egyezményt írt alá, amelyben Egyiptom politikai és gazdasági függetlenséget kapott, ám Nagy-Britannia továbbra is fenntarthatta katonai támaszpontjait a Szuezi-csatorna övezetében és Alexandriánál.<sup>81</sup>

Az egyezmény szembement a Vafd hagyományos nacionalista irányvonalával, politikai válságot idézve elő a párton belül. Bár ez a válság az 1940-es évek elejére súlyosbodott olyan mértékűre, hogy végül a párt felbomlásához vezetett, a Vafd válságának kezdete

---

<sup>76</sup> Meinardus, 76.

<sup>77</sup> Reid, 621.

<sup>78</sup> *idem*.

<sup>79</sup> Gabra, 6.

<sup>80</sup> Reid, 622.

<sup>81</sup> Lesch, 785-787; Benke, 686-688.

jóval korábbra tehető. Egyes szerzők úgy vélik, a Vafd folyamatos hanyatlásban volt, a párt számára az 1919-es forradalom jelentette a csúcspontot.<sup>82</sup>

Egyrésről, a párt képtelen volt Egyiptom alapvető problémáira megoldást találni: képtelen volt függetlenedni a brit befolyástól, illetve az ország szociális kihívásaira választ adni, utóbbin az 1929-33-as gazdasági világválság is súlyosbított. Más kérdés, hogy a párt 1924 és 1952 között mindössze hét évig volt képes kormányozni, köszönhetően az egyiptomi uralkodó és Nagy-Britannia politikai intrikáinak.<sup>83</sup>

A párt emellett, hiába sikerült nagy többséggel nyernie, amikor adott volt a lehetőség Egyiptomban a választásokra, képtelen volt a győzelemből fakadó pozíciójából politikai tőkét kovácsolni. Bár mindig adott volt számára a tömegmegmozdulások eszköze, amellyel bizonyos mértékig sakkban tudta tartani a briteket, de a fő bázisának, akiket képviselt (nagybirtokosok, nagybirtokosok) ez nem állt érdekében, mivel ez az eszköz potenciálisan az ő pozícióikat is veszélyeztette. Így a Vafd inkább teret adott az uralkodónak és a briteknek egy félalkotmányos rendszer létrehozására, amelyben utóbbiak jelentős jogköröket tartottak fenn maguk számára.<sup>84</sup>

Végül, de nem utolsósorban, a Vafd több szempontból is támadási felületet biztosított kritikusai számára, s ez tömegbázisának fokozatos elvesztéséhez vezetett. A párt jelentős kopt többsége vallási alapú támadásokra adott alapot: már az 1920-as években is, de ezt követően egyre gyakrabban hangzott el az a kritika, hogy a párt kizárólag a koptok érdekeit képviseli, elfogult a koptokkal szemben, és a muszlimok elnyomására törekszik. A pártot egyre inkább a koptokkal azonosították, s hadjárat indult ellenük a közvéleményben, kihangsúlyozva, hogy ne koptok uralkodjanak muszlimok felett.<sup>85</sup>

Az 1928-ban létrejövő Muszlim Testvériség is hasonló retorikára épített: a Koránra alapozva érvelésüket, bár a koptok (és zsidók) védelme mellett foglaltak állást, elutasították mindazt a teljeskörű politikai-társadalmi egyenlőséget, amelyet a koptok kívántak maguknak. Gyakorlati téren egyre több törekvést tettek arra, hogy visszaszorítsák a koptok befolyását, korlátozzák munkavállalásukat és az oktatáshoz való hozzáférésüket, több erőszakos cselekményre, gyűjtögetésre is sor került.<sup>86</sup>

A Vafd emellett, mint arról előzőleg szó esett, saját alapvető irányvonalával ment szembe, erre kiváló példa az 1936-ban aláírt szövetségi egyezmény a britekkel. A párt

---

<sup>82</sup> Lásd: Hinnebusch, 101.

<sup>83</sup> *idem.*

<sup>84</sup> *idem.*

<sup>85</sup> S. Ibrahim, 14; Reid, 622.

<sup>86</sup> Pennington, 161.

végleg 1942-ben vált hiteltelenné, amikor a német befolyástól tartó Nagy-Britannia arra kényszerítette Faruk egyiptomi királyt, hogy a Vafd által vezetett kormányt nevezzen ki.<sup>87</sup> Ez a meg hasonlítás belső töréshez is vezetett a mozgalmon belül: a muszlim Nahász pasa és a kopt Makram 'Ubayd közti nézeteltérések az 1940-es évek elején a vezetés szintjén is nyilvánvalóvá tették a párt belső megosztottságát.<sup>88</sup>

A Vafd utolsó alkalommal 1951-ben került kormányra, ám ekkor a párt már csak árnyéka volt régi önmagának, egy konzervatív szövetségre lépve a királlyal az egyre növekvő radikális fenyegetés ellen. Azonban ezen radikalizmussal szemben, amelyet az Izraellel szemben elszenvedett vereség az I. arab-izraeli háború során tovább erősített, a Vafdnak nem voltak megfelelő eszközei. Továbbá maga a Vafd is erősített ezen a radikalizmuson azzal, hogy – megkísérelve az általános nacionalista érzületre apellálni – eltörölte az 1936-os egyezményt, illetve támogatott támadásokat a Csatorna-övezetben lévő brit erők ellen. Végül a Szabad Tisztek államcsínye söpörte el a párt nevével fémjelzett utolsó kormányt, s a hatalomátvételt követően a Vafd régi önmagaként megszűnt létezni, az 1950-es évekre felélve rendelkezésre álló politikai tőkéjét.<sup>89</sup>

Bár a modern Egyiptom történetében viszonylag rövidnek tekinthető a Vafd-időszak, jelentősége abban áll, hogy – a 7. századtól számítva ritka alkalomként – a koptoknak lehetőségük nyílt a jelentősebb mértékű politikai szerepvállalásra és nemzeti érzelmeik kifejezésére a tényleges függetlenségért folytatott harcban. Ezt az időszakot követően helyzetük egyértelmű romlásáról beszélhetünk.

### 3.5. A kopt egyház belső válsága: II. József pápa időszaka

Nasszer időszaka előtt mindenképpen érdemes szót ejteni a kopt egyház egyik válságos időszakáról, amely érdemben befolyásolta a koptok reakcióját a Szabad Tisztek által előidézett eseményekre.

II. József kopt pápa a második világháború idején, 1942-1944 között került először a pápai székbe, ekkor még *locum tenens*ként, ideiglenes egyházfőként, ezt követően az uralkodó által 1946-ban hozott határozat nevezte ki őt a kopt ortodox egyház élére.<sup>90</sup> Az ő idejében a kopt egyház jelentős problémákkal szembesült: II. József számos helyzetben

---

<sup>87</sup> Hinnebusch, 101-102; Lesch, 787.

<sup>88</sup> Meinardus, 76.

<sup>89</sup> Hinnebusch, 102.

<sup>90</sup> S. Ibrahim, 15; Meinardus, 77.

alapvetően döntésképtelennek bizonyult, így képtelen volt megfékezni a korrupciót és az egyre inkább elharapódzó belső hatalmi harcokat az egyházon belül.<sup>91</sup>

A legnagyobb problémát Malak Girgis személye jelentette, aki II. József pápa időszaka alatt is „szürke eminenciásként”, egyfajta „koronázatlan pápaként”<sup>92</sup> avatkozott be az egyház ügyeibe, védelmi pénzeket követelve a templomoktól és monostoroktól, továbbá beleszólva a püspökök kinevezésébe, szintén jelentős összegekért.<sup>93</sup> A II. József pápa terminusa alatti 19 egyházi kinevezésből 16 kinevezett Malaktól vásárolta meg pozícióját.<sup>94</sup> Malak politikai befolyása is növekedett, ugyanis ő kezelte egyrészt a püspökök, papok és a laikusok, másrészt pedig a gyenge pátriárka közti összes kapcsolatot. Vagyonát 1950-ben negyedmillió fontra becsülték.<sup>95</sup>

Malaknak is köszönhetően, II. József időszaka alatt hallatlan mértékűre ugrott a korrupció a kopt egyházon belül, s az érdektelenség, amit a kopt pápa mutatott a korrupciós ügyek iránt, tovább rontott népszerűségén. A helyi sajtó folyamatosan támadta II. Józsefet erkölcstelensége és az egyházon belül eluralkodó állapotok miatt, s 1954-re jelentős csoportok követelték a pápa távozását.<sup>96</sup>

A helyzet akkor vált tarthatatlanná, amikor 1954-ben kopt fiatalok egy csoportja elrabolta II. Józsefet, akit megpróbáltak rávenni arra, hogy mondjon le pozíciójáról. Az egyiptomi rendőrség azonban közbeavatkozott, és II. József visszatérhetett a pápai rezidenciába. Egy évvel később egy másik fiatalnak sikerült bejutnia a pápai rezidenciába, ahol merényletet kísérelt meg II. József ellen, azonban őt is megállították, s letartóztatták egy pappal egyetemben, akiről azt feltételezték, hogy segédkezett a merényletben.<sup>97</sup>

Nem sokkal ezt követően, 1955 szeptemberében a kopt egyház vezetése ülésén az egyiptomi kormánnyal egyetértésben határozott arról, hogy a 115. kopt pápát megfosztja pozíciójától. Helyére egy háromtagú püspöki testületet jelöltek ki, amely az új pápa megválasztásáig intézte az egyház ügyeit. Bár még egy alkalommal megkísérelt visszatérni (ekkor már az egyiptomi rendőrség akadályozta ezt meg), 1956. november 13-án II. József végül elhunyt, lezárva a kopt egyház talán legbotrányosabb időszakát.<sup>98</sup>

---

<sup>91</sup> Meinardus, 77.

<sup>92</sup> S. Ibrahim, 15.

<sup>93</sup> S. Ibrahim, 15; Meinardus, 77.

<sup>94</sup> Lásd: Meinardus, 77.

<sup>95</sup> S. Ibrahim, 15; Meinardus, 77.

<sup>96</sup> *idem.*

<sup>97</sup> *idem.*

<sup>98</sup> *idem.*

## 4. A Szabad Tisztek és a kopt közösség

### 4.1. Nasszer

1952. július 23-án a hadsereg tisztjeinek egy radikális csoportja, az úgynevezett Szabad Tisztek megdöntötték a korruptnak és megszállóbarátnak ítélt Faruk király uralmát. Az 1952-es puccs újabb vízválásztónak tekinthető Egyiptom történetében: a hadsereg a puccs után meghatározó politikai szerepben maradt – szinte megszakítatlanul – egészen napjainkig.

A puccs során koptok és muszlimok ismét együttesen léptek fel Faruk királlyal és az utolsó Vafd-kormánnyal szemben.<sup>99</sup> A kopt polgárok kezdetben üdvözölték a Szabad Tisztek által vezetett hatalomátvételt, az egyház viszont kissé késve reagált az eseményekre, amely a korábban tárgyalt belső problémáknak is betudható.<sup>100</sup>

Az első időszakban óvatos, ám kedvező nyilatkozatok születtek mind a hadsereg, mind a koptok oldaláról. A forradalom kikiáltotta a vallásszabadságot, amellyel a katonai vezetés egyaránt kívánt imponálni a muszlimoknak, illetve a koptoknak. Az új rezsim vezetői szintén még 1952-ben nyilatkoztak azon szándékukról, hogy a faji, nyelvi, illetve vallási alapú diszkrimináció minden formája ellen fellépnek, s az akkori vezető, Mohamed Naguib vezérőrnagy is a kisebbségek fontosságát hangsúlyozta. Egyiptom ENSZ-nagykövete is elutasította nyilatkozatában a vallási üldöztetés minden formáját, a vallás gyakorlásának szabadsága mellett az áttérés szabadságát is kiemelte.<sup>101</sup>

A kopt közösség azonban egyre inkább gyanakvóvá vált a katonai kormányzat kiépülésének előrehaladtával, mivel a katonai mozgalom nem vonta be a kopt keresztényeket a kormányzásba. A koptok pozícióját rontotta, hogy a Szabad Tiszteknek is mindössze egyetlen kopt tagja volt. A politikai pártok 1953-as feloszlását, különösen a Vafd feloszlását követően pedig a koptok nem voltak képesek képviseltetni magukat a választásokon.<sup>102</sup>

1954-ig belső viták osztották meg a Szabad Tisztek mozgalmát: az egyik irányzatot az első egyiptomi elnök, Mohamed Naguib vezérőrnagy képviselte, aki az egykori vafdisták mérsékelt liberális szárnyára, valamint a Muzulmán Testvérekre támaszkodott (az egyedüli politikai szervezet, amely a pártok feloszlása után működhetett). A másik irányzat Gamal Abdel Nasszer ezredes laikus, modernizációra törekedő eszmeisége volt, amely elutasította a társadalom muszlim,

---

<sup>99</sup> Meinardus, 81.

<sup>100</sup> V. Ibrahim, 157-158.

<sup>101</sup> Meinardus, 81-82.

<sup>102</sup> S. Ibrahim, 15-16.

integrista alapon történő megszervezését (nem utasította el ellenben az iszlám vallást).<sup>103</sup> Nasszer nem kívánt együttműködni a forradalom előtti, korrumpálódott politikai erőkkal<sup>104</sup>, így a koptoknak sem szánt komolyabb szerepet (lévén nagy számban voltak jelen a monarchia időszakát meghatározó Vafd vezetésében és tagságában). A két irányzat közül az utóbbi kerekedett felül, s Nasszer 1954 tavaszán Egyiptom elnöke lett. Nasszer szekuláris nézeteit tovább erősítette az ezredes elleni sikertelen merénylet 1954 októberében. A támadással az iszlamistákat vádolták meg és betiltották a Muszlim Testvérek mozgalmát.<sup>105</sup>

Gazdasági szempontból negatívan ítéltető meg a Nasszer-időszaknak a kopt közösségre gyakorolt hatása. 1961 júliusában Nasszer államosítást hajtott végre Egyiptomban. Bár elsőre úgy tűnhet, hogy ez az intézkedés koptokat és muszlimokat egyaránt érintett, a koptok alapvetően jobb gazdasági pozíciói miatt (nagybirtokosok, nagytőkések, képzett munkaerő) súlyosabban érintette őket. Saad Eddin Ibrahim becslése szerint a nasszeri államosítások révén a koptok munkahelyeik és ingatlanai 75 százalékát veszítették el.<sup>106</sup> A földreform és az államosítások a kopt egyház és monostorok birtokait is súlyosan érintették.<sup>107</sup>

A koptok emellett egyre inkább érezhették úgy, hogy visszaszorulóban van szerepük az egyiptomi társadalomban. Az oktatás terén a nasszeri rezsim az egyéb reformok mellett (ingyenes, mindenki számára hozzáférhető oktatás; a végzett diákok azonnali integrálása a gazdaságba) vallási alapú szegregációt vezetett be: kötelezővé tették a vallási órákat a közoktatásban, külön a keresztények és külön a muszlimok számára. Továbbá, bár a modern elvárásoknak megfelelően megújult az al-Azhar egyetem, hallgatóit a muszlimokra korlátozták le. Ezáltal a muszlim értelmiség kiváló lehetőségekhez jutott, míg a koptok ebből teljesen kiszorultak.<sup>108</sup> A végrehajtó hatalomban, illetve a törvényhozásban a koptok aránya egy százalék alatti volt, s a koptok Nasszer alatt nem kaptak jelentősebb miniszteri pozíciót, illetve visszaszorultak a hadsereg, illetve az egyetemek éléről is.<sup>109</sup> További feszültséget eredményezett, hogy 1955-ben feloszlatták a keresztény (és muszlim) vallási bíróságokat.<sup>110</sup> Nasszer a látszat fenntartásáért bevezette 1956-ban Egyiptom ideiglenes alkotmányába az elnök azon jogkörét, hogy tíz képviselőt kinevezhessen a parlamentbe, ezek többsége kopt képviselő volt. Ennek folytán, bár a választásokon elhanyagolható

---

<sup>103</sup> J. Nagy, 109-110.

<sup>104</sup> J. Nagy, 110.

<sup>105</sup> *idem*.

<sup>106</sup> S. Ibrahim, 16.

<sup>107</sup> Gabra, 6-7.

<sup>108</sup> S. Ibrahim, 16.

<sup>109</sup> S. Ibrahim, 16; Gabra, 7.

<sup>110</sup> Pennington, 165.

számú kopt képviselő jutott be a parlamentbe, a kinevezett képviselők többsége kopt volt.<sup>111</sup> Ám lényegében levonható az a következtetés, hogy a nasszeri időszak alatt a kopt közösség kiszorult az egyiptomi közéletből.

#### 4.2. *A kopt migráció*

Nasszer időszakában, a kopt keresztények helyzetére negatívan ható gazdasági és társadalmi intézkedések hatására megindult a koptok kivándorlásának első hulláma. Ennek a migrációs hullámnak a fő célpontjai az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália és Nyugat-Európa voltak.<sup>112</sup> Saad Eddin Ibrahim adatai alapján 1962 és 1975 között 4399 kopt vándorolt ki Kanadába, míg Ausztráliába 4789, az USA-ba pedig 3184. Ugyanezen adatok alapján 1977-re a Kanadában és az Egyesült Államokban élő koptok száma elérte a 85.000 főt.<sup>113</sup> Chaillot becslése szerint 2009-re már csaknem 500.000 kopt élt külföldön, ez a szám az arab tavasz óta tovább nőtt.<sup>114</sup> Pontos statisztika sajnos nem létezik, mivel sem az egyiptomi Belügyminisztérium, sem a befogadó országok nem vezetnek vallási alapú adatsorokat a ki-, illetve a bevándorlókról.<sup>115</sup>

Mint azt a következő fejezetben tárgyalom, Szadat időszaka további lendületet adott az Egyiptomból történő kopt kivándorlásnak. A Szadattal csaknem egy időben a kopt egyház élére kerülő III. Senuda (akinek személyéről részletesebben szintén a későbbiekben ejtek szót), a külföldi kopt közösség növekvő méretére és szerepére reagálva jelentős külföldi egyházi intézményrendszert épített ki.<sup>116</sup> Az anyaegyház mind a mai napig nagy hangsúlyt fektet a diaszpórákra: kopt szerzetes papokat, illetve házas papokat is kiküldenek családjukkal együtt, hogy a diaszpóráknak otthont adó országokban megszervezzék a kopt gyülekezetet.<sup>117</sup> A kopt egyház esetében trendnek tekinthető, hogy a legképzettebb és legtapasztaltabb papjaikat küldik ki a diaszpórákhoz. A választás mögött egyrészt az áll, hogy a papok egy képzettségi szinten legyenek a migráns koptokkal, másrészt hogy fel legyenek készülve a nehéznek ítélt külföldi szolgálatra.<sup>118</sup>

A kopt diaszpórák két módon befolyásolják alapvetően az anyaországbeli eseményeket. Egyrészt, a nagyobb méretű diaszpórák országaikban jelentős lobbierőt képviselnek, ilyen

---

<sup>111</sup> 1964-ben nyolc, 1969-ben hét kopt képviselőt nevezett ki Nasszer az egyiptomi parlamentbe. Lásd: S. Ibrahim, 16.

<sup>112</sup> Pennington, 165.

<sup>113</sup> S. Ibrahim, 16.

<sup>114</sup> Chaillot, 9.

<sup>115</sup> Galal, 2.

<sup>116</sup> Meinardus, 81.

<sup>117</sup> *idem.*, illetve International Organization for Migration (a), 38.

<sup>118</sup> van Dijk és Botros, 198.

szempontból kiemelkedőek az Egyesült Államokban élő koptok.<sup>119</sup> Továbbá az egyiptomi gazdaság is bizonyos mértékben függ a külföldön élő koptok hazautalásaitól<sup>120</sup>.

### 4.3. Szadat

Nasszer 1970-ben bekövetkezett halálát követően Anvar Szadat került az elnöki székbe, elődjétől gyökeresen eltérő elveket képviselve. A szadati időszak jelentős kopt szempontból, ugyanis az egyiptomi katonai rezsimek közül Anvar Szadaté képviselte végeredményben a koptokkal szemben leginkább ellenséges álláspontot, s intézkedései nagymértékben hozzájárultak az országok belüli vallási ellentétek elmélyüléséhez.

Anvar Szadat már 1952-ben a Szabad Tisztek csoportjának tagja volt, s már akkoriban szimpátiával viseltetett a Muszlim Testvérek mozgalma iránt.<sup>121</sup> Hatalomra kerülése után is eleinte ezt az iszlámbarát vonalat követte, kezdettől fogva „a hívő elnöknek” nevezve magát.

#### 4.3.1. Koptbarát intézkedései

Az iszlámot támogató intézkedései mellett ellentmondásos politikát folytatott a koptok viszonylatában. Egyes lépéseivel megkísérelte megnyerni magának a kopt közösséget. Beszédeiben gyakran utalt egy kopt iskolában eltöltött éveire, illetve arra, hogy mekkora mértékben járultak hozzá a koptok az egyiptomi civilizáció fejlődéséhez. 1979-ben, a többpárti rendszer 1977-es visszavezetését követő első parlamenti választásoknál a kormányzó párt biztosította, hogy két-három kopt képviselő is meg legyen választva, a korábban említett kinevezéseken felül. Kormányába két, olykor három kopt minisztert is bevont, ezek közül talán a legismertebb Boutros-Boutros Ghali, a már korábban tárgyalt kopt miniszterelnök unokája és a későbbi ENSZ-főtitkár.<sup>122</sup> 1979-ben, a többpárti rendszer 1977-es visszavezetését követő első parlamenti választásoknál a kormányzó párt biztosította, hogy két-három kopt képviselő is meg legyen választva, a nasszeri időszaknál korábban tárgyalt kinevezési gyakorlaton felül.<sup>123</sup>

A koptok felé tett gesztusként szokás még említeni Szadat időszakában Fouad Aziz Ghali személyét, aki a koptok közül elsőként emelkedett olyan pozícióba az egyiptomi

---

<sup>119</sup> Kuşcu, 128.

<sup>120</sup> Ez 2008-ban az egyiptomi GDP 5,3 százalékát tette ki, az összes egyiptomi migráns esetében (tehát nem csak a koptokra vonatkozóan). Forrás: International Organization for Migration (b), 7.

<sup>121</sup> Pennington, 163-164.

<sup>122</sup> Pennington, 168.

<sup>123</sup> *idem*.

hadseregénél, hogy tábornokként az 1973-as arab-izraeli háború során a Csatorna-övezetben állomásozó egyik egyiptomi sereg parancsnoka lehetett. A háborút követően továbbra is magas pozíciót töltött be az egyiptomi hadseregben belül, s 1980-ban – szintén példa nélküli eseményként – az egyik egyiptomi kormányzóság élére nevezték ki.<sup>124</sup>

A koptok számára gazdasági szempontból is kedvezőbbnek tűnhetett a Szadat-időszak. Az új elnök politikájának szerves részévé tette a liberális jellegű gazdaságpolitikát és a magánszektor felélesztését, 1974-ben meghirdetve az *al-Infitah*, a gazdasági nyitás politikáját. Ehhez a politikai irányváltáshoz kedvezően állt hozzá a kopt közösség jelentős részét adó üzletemberi és kereskedői réteg, illetve a koptok egésze is új munkahelyeket remélt az újjáéledő magánszektorban.<sup>125</sup> Ne feledjük azonban: a gazdasági nyitás a megélhetési költségek emelkedésével is járt, s az új gazdaságpolitika előnyeit élvező koptok és a többségi muszlim társadalom közt elmélyülő szakadékokat az ugyanebben az időszakban megerősödő radikális muszlim csoportok sikerrel tudták felhasználni a vallási ellentétek kiélezésére.<sup>126</sup>

#### 4.3.2. Diszkrimináció

A koptok összegészében nem voltak elégedettek a Szadat-rezsim politikájával. Bár történtek gesztusok a kopt közösség felé, Szadat idejében számos területen volt tapasztalható vallási alapú diszkrimináció a koptokkal szemben. Pennington forrásai szerint egyfajta nem-hivatalos kvótát (nagyjából 10 százalék) határozott meg az egyiptomi kormányzat a koptok alkalmazását tekintve: a kormányzati hivatalok körülbelül 600 pozíciójából csak 14-15-öt töltöttek be kopt keresztények, s a 360 állami tulajdonú vállalatból csak 10-nek volt kopt vezetője.<sup>127</sup>

Bizonyos kényes kormányzati pozíciók, így a belbiztonsági pozíciók is, teljességgel zárva maradtak a koptok előtt, azon indokkal, hogy biztonsági kockázatot jelenthetnek. A hírszerzés is csak kevés koptot alkalmazott, ezzel szemben a hadsereg nem volt ennyire diszkriminatív: koptok és muszlimok ugyanolyan elvek szerint kerültek besorozásra (1856 óta a koptokra is vonatkozik a hadkötelezettség), ilyen téren nem volt tapasztalható kivétel tiszti és közkatonai helyek között.<sup>128</sup>

---

<sup>124</sup> Pennington, 169.

<sup>125</sup> Pennington, 168; Ansari, 410.

<sup>126</sup> Ansari, 410.

<sup>127</sup> Pennington, 169.

<sup>128</sup> *idem*.

További problémát jelentett a kopt keresztények számára, hogy – a nasszeri időszakhoz hasonlóan – a magasabb egyetemi pozíciók betöltésére szinte semmi esélyük nem volt. Alacsonyabb szinteken sem volt jobb a helyzet: 1973-ban például a kormányzati ösztöndíjak elnyerésénél egy interjút is bevezettek a kiválasztási eljárás során, ennek hatására ugyanebben az évben a külföldre küldött hallgatók körében 2 százalékra esett vissza a koptok aránya.<sup>129</sup>

#### 4.3.3. *A templomkérdés: a Hamayouni-dekrétum és a Khanqa-incidens*

Állandó vita forrását képezte, hogy mind a nasszeri, mind a szadati időszakban hatályban maradt a Mohamed Ali-féle időszakra visszavezethető Hamayouni-dekrétum. Az eredeti dokumentum bizonyos jogokat garantált a kopt vallási közösség számára, így a vallási alapú megkülönböztetés tilalmát, a szabad vallásgyakorlást, az erőszakos hittérítés tilalmát, a foglalkoztatás terén egyenlőséget koptok és muszlimok közt, a koptok számára önálló személyi státuszjogi szabályokat, illetve a hadseregben való részvételt.<sup>130</sup> Mindezen jogok mellett azonban a dekrétum előírja, hogy templomok építéséhez, illetve felújításához kérelmet kell az államfő elé terjeszteni, aki dönt az engedélyezésről. Ezen pontját a dokumentumnak 1934-ben<sup>131</sup> a belügyminiszter kiegészítette, 10 feltételhez kötve a keresztény templomok építését.<sup>132</sup> Ezek a rendelkezések lehetővé tették a katonai rezsimek alatt, hogy megakadályozzák, avagy a végtelenségig elnyújtsák az engedélyeztetési eljárást. Bár Nasszer tett ígéretet az akkori kopt pápának, VI. Kirillosznak, hogy minden évben 25 templom építését engedélyezi a kopt keresztények részére, azonban az 1960-as évek során mindössze 68 templom kapott engedélyt a kormányzattól.<sup>133</sup>

A templomépítések körüli feszültség kritikus szintet ért el Szadat időszakára, amikor a koptok arra kényszerültek az építkezések közigazgatási szinten történő akadályoztatása miatt, hogy jogellenesen építsenek templomokat. 1972-ben az egyiptomi parlament vizsgálóbizottsága megállapította, hogy 1442 keresztény (nem kizárólag kopt) templom

---

<sup>129</sup> *idem*.

<sup>130</sup> Ez a dokumentum hozzá létre továbbá a (mind a kopt egyházon belül, mind a kormányzattal) számos vita forrását képező Laikus Tanácsot, amely az egyház pénzügyeit kezelni volt hivatott, a személyi státuszjogi kérdések terén volt hatásköre dönteni, illetve egyfajta kapcsolattartó volt az egyház és a kormányzat között. Ezt az intézményt azonban a dolgozat során nem kívánom részleteiben tárgyalni. Forrás: S. Ibrahim, 11.

<sup>131</sup> Ne feledjük, ekkor fel volt függesztve az alkotmány (csak 1935-ben helyezik újra hatályba), s monarchista kormány volt hatalmon.

<sup>132</sup> Bővebben lásd: S. Ibrahim, 11.

<sup>133</sup> Ansari, 399.

található Egyiptom területén, azonban a belügyminisztérium ezek közül csak 500 építésére adott engedélyt.<sup>134</sup>

A kérdésre a Khanqa-incidens hívta fel a Szadat-kormányzat figyelmét. 1972. november 6-án a Kairóhoz közeli Khanqa városában ismeretlenek (feltehetően muszlimok) felgyújtották a városban található, illegálisan felépített kopt templomot. A következő napon a kopt pátriárka, III. Senuda 100 papot küldött Kairóból, hogy tüntetőleg vonuljanak végig a város utcáin. November 12-én pedig nagyszámú kopt pap, valamint körülbelül 400 kopt polgár imádkozott tüntetőleg a leégett templom romjainál. Ugyanezen este muszlim fiatalok összetűzésbe kerültek a helyi kopt lakossággal, számos kopt üzletet és lakóházat gyújtva fel. Végül az egyiptomi hatóságoknak kellett közbeavatkozniuk a rend helyreállítása érdekében.<sup>135</sup>

Az egyiptomi kormányzat számára riasztólag hatott, hogy a korábbiaktól eltérően határozott ellenállás volt tapasztalható a koptok részéről. Az eset kivizsgálására az egyiptomi parlament vizsgálóbizottságot hozott létre (ez ugyanazon vizsgálóbizottság, amelytől a kopt templomok számára vonatkozó fentebbi adatok származnak). Az incidens okaiként többek között az engedély nélküli templomépítéseket, a Hamayouni-dekrétumot, illetve a média szerepét emelte ki a vallási ellentétek elmélyülésében. Megoldásként a jelenlegi szabályozás lazítását javasolták, a feszültség oldása érdekében, azonban ezt a felvetésüket az egyiptomi vezetés figyelmen kívül hagyta. Szadat III. Senudának tett kijelentése is csak merő ígélet maradt, miszerint minden évben 50 templom építését engedélyeznék a koptok számára. Bár válaszlépésként az egyiptomi elnök fel lett ruházta azzal a jogkörrel, hogy minden szükséges lépést megtehessen a vallási konfliktusok megelőzése érdekében, a tényleges problémát – a templomépítés bürokratikus korlátozását – nem oldotta meg a Szadat-rezsim.<sup>136</sup>

#### *4.3.4. A koptok és az iszlám viszonya Szadat idejében*

Szadat – a koptok szempontjából is – legsúlyosabb hibáját azzal követte el, hogy viszonylag szabad utat engedett a Nasszer idején szinte teljesen visszaszorított iszlamizmusnak. Lehetővé tette a Muszlim Testvéreknek, hogy visszatérjenek szaúd-arábiai száműzetésükből, továbbá lehetőséget adott 1973-ban az Iszlám Társaságok (Gamaat Islamiya) létrejöttére. Utóbbiak sikere főként abban állt, hogy egyfajta „iszlám

---

<sup>134</sup> Pennington, 171; Ansari, 398.

<sup>135</sup> S. Ibrahim, 18; Pennington, 171; Ansari, 400.

<sup>136</sup> *idem*.

megoldást” kínált az 1970-es évek egyiptomi egyetemein tapasztalható társadalmi válságra (a hallgatók számát nem volt képes követni az infrastruktúra, így az oktatás körülményei is romlottak). Ezáltal a Társaságok nagy népszerűsége tettek szert a fiatal muszlim értelmiség körében.<sup>137</sup> Szadat támogatta ezeket a csoportokat, mivel a Nasszer alatt megerősödött baloldali ellenzékkel szembeni ellensúlyként kívánta felhasználni ezeket.<sup>138</sup>

Szadat iszlámpárti irányvonalát tükrözte az 1971-es új, állandó alkotmány is, amelynek létrehozása során komoly vita alakult ki a saríának az egyiptomi jogrendszerben betöltött szerepét illetően. Egyes muszlim körök a saría, mint egyedüli jogforrás bevezetése mellett álltak ki, ez azonban szembement az olyan kopt követelésekkel, mint a vallásszabadság, avagy a Hamayouni-dekrétumok 1934-es kiegészítését képező tíz feltétel eltörlése. Végül egyfajta kompromisszumos megoldásként a saría, mint az egyiptomi jog forrásainak egyike került be az 1971-es alkotmányba. Szadat célja ezzel a már ekkor is erősen jelen lévő iszlamista erők megbékítése volt, továbbá a baloldal befolyása ellen is irányult ez az intézkedés.<sup>139</sup>

Az alkotmányozási vita azonban korántsem ért véget 1972-ben. 1977-ben az Al Azhar törvényjavaslatot terjesztett a parlament elé, követelve a saría szélesebb körű alkalmazását az egyiptomi jogrendszerben. Az érintett kérdések közé tartozott volna a becsületsértés, lopás, illetve a hit elhagyásának szabályozása.<sup>140</sup>

A koptok alapvetően ellenségesen fogadták a tervezetet, amely – szerintük – visszalépést jelentett volna az arab-török korba. Bár a muszlimok azzal érveltek, hogy az iszlám jog védelmet biztosít a könyves vallások hívőinek (*ahl al-dhimma*), a koptok úgy érezték, hogy az új tervezet megfosztaná őket attól a – nagyrészt francia elveken alapuló – jogi egyenlőségtől, amelyre Egyiptom modern időszakában sikerült szert tenniük.<sup>141</sup> A legaggodalmasabb pont számukra mégis a hittagadás kérdése volt: amennyiben ez bevezetésre került volna, úgy a keresztény hitre áttért muszlimok, avagy a különféle okokból keresztény hitre visszatérőkre halálbüntetés lett volna kiszabható e rendelkezés alapján.<sup>142</sup>

---

<sup>137</sup> Kepel, 81-83.

<sup>138</sup> Kepel, 83; S. Ibrahim, 17; Pennington, 173.

<sup>139</sup> S. Ibrahim, 18; Ansari, 401.

<sup>140</sup> Pennington, 171; S. Ibrahim, 18.

<sup>141</sup> Pennington két esetet hoz példaként: egy keresztény muszlimmal szemben tett vallomását nehezen fogadnák el a bíróságon, illetve egy keresztény nehezen vállalhatna vezető pozíciót egy kormányhivatal élén. Lásd: Pennington, 171.

<sup>142</sup> *idem*.

1977-ben III. Senuda összehívott egy keresztény konferenciát (második alkalommal Egyiptom történetében)<sup>143</sup>, amely számos, a koptokat érintő politikai problémát tárgyalta meg. Szóba kerültek a fentebb említett rendelkezések is; a konferencia résztvevői követelték, hogy az egyiptomi parlament utasítsa el a törvényjavaslatot, és tegyen le az olyan kísérletekről, amelyek a saría alkalmazására törekednek nem-muszlimok esetében. A kopt konferencia továbbá utalt arra, hogy az Al Azhar által benyújtott tervezet sérti az ENSZ Alapokmányban rögzített alapvető emberi jogokat, illetve azt az alapvető iszlám felfogást, amely tiltja a kényszerű térítést.<sup>144</sup> Az aposztáziára<sup>145</sup> vonatkozó rendelkezést különösen élesen bírálta a konferencia által kiadott nyilatkozat.<sup>146</sup>

A konferencia tárgyalta továbbá a templomépítések kérdését (ez továbbra sem került megnyugtatóan rendezésre), illetve a koptok esélyegyenlőségének, illetve a közigazgatásban való alulreprezentáltságának ügyét. Előbbinél a koptok közszférában tapasztalható diszkriminációját sérelmezték, miszerint számos kopt feltehetően vallása miatt nem számíthatott semmiféle előléptetésre. Utóbbi esetében a számadatok beszédesek: az 1976-os választásokon egyetlen kopt képviselő sem került be az egyiptomi törvényhozásba.<sup>147</sup> Ez a tendencia a helyi kormányzati szinten is megfigyelhető volt.<sup>148</sup>

Annak érdekében, hogy nyomatékot adjanak követeléseiknek, a kopt egyházfő 1977. szeptember 5. és 9. között böjtöt hirdetett, tiltakozásul a tervezett intézkedések miatt. Válaszul szeptember 15-én felkereste a miniszterelnök, közölve vele, hogy a javaslat nem fog keresztüljutni a parlamenten. Egy héttel később pedig Szadat elnök látogatta meg III. Senudát, külső felforgatók tevékenységének tudva be a vallási ellentétek kiéleződését (ugyanebben az időszakban több támadást hajtottak végre Fayoum és Asyut régiókban kopt templomok ellen). Az elnök emellett hangsúlyozta a „nemzeti egység” fontosságát.<sup>149</sup>

A kopt migránsok politikai szerepe is ebben az időszakban mutatkozott meg először. Az Egyesült Államokban, Kanadában és Ausztráliában élő kopt diaszpórák saját tüntetéseket szerveztek, felhívva fogadó országaik figyelmét az egyiptomi problémákra, illetve az 1977-es konferenciához hasonló nyilatkozatokat adva ki.<sup>150</sup>

---

<sup>143</sup> Az első ilyen konferenciára 1911-ben került sor. Ezt bővebben a dolgozat 3.3. fejezete tárgyalja.

<sup>144</sup> A Korán 2. szúrájának 256. verse fogalmaz így: „Ne legyen kényszer a vallásban!”

<sup>145</sup> Hittagadás.

<sup>146</sup> S. Ibrahim, 18; Pennington, 171-172; Ansari, 401-402.

<sup>147</sup> Ennek hatására tesz intézkedéseket 1977-ben Szadat, biztosítva, hogy az elnöki kinevezések nyújtotta lehetőségen felül további 2-3 kopt képviselő is meg lehessen választva az egyiptomi parlamentbe. Lásd: Pennington, 168.

<sup>148</sup> S. Ibrahim, 18; Pennington, 172; Ansari, 402.

<sup>149</sup> Pennington, 172.

<sup>150</sup> S. Ibrahim, 18; Pennington, 172.

1977 azonban más szempontból is fenyegetést jelentett a koptok számára. Szadat elnök viszonya ugyanis ebben az évben romlott meg az Iszlám Társaságokkal, miután az egyiptomi elnök Jeruzsálemben látogatott, előkészítendő a camp david-i béketárgyalásokat. Ez feldühítette az iszlamista Társaságok tagjait, amelyek szentségtörésként ítélték meg az „ösellenségnek” tekintett Izraelbe tett elnöki látogatást.<sup>151</sup> 1977 után az iszlamisták növekvő térnyerésétől tartva, a többpártrendszer visszaállításakor Szadat elnök egyidejűleg betiltotta a vallási vagy osztályalapon szerveződő pártok létrejöttét, ez – az iszlamista pártok törvényen kívül helyezése mellett – egy kopt érdekeket képviselő párt létrejöttét is ellehetetlenítette.

Az iszlamisták térnyerése egyúttal a koptok elleni atrocitások fokozódásával is járt. Már 1978 elején több támadásra került sor a legnagyobb arányú kopt lakossággal rendelkező két kormányzóságban, Minyában és Aszjútban. Az atrocitások többnyire az egyetemekre összpontosultak, ahol az Iszlám Társaságokhoz tartozó hallgatók keresztény társaikat zaklatták, egy alkalommal pedig rövid időre még egy keresztény oktatót is fogva tartottak. Két Minya kormányzóságban is példa volt arra, hogy muszlimok meggyilkoltak egy papot, emellett számos templomot is felgyújtottak Egyiptom-szerte.<sup>152</sup>

1978-ban a kormányzat még magánjellegű csatornákon keresztül biztosította az egyházat arról, hogy történik kormányzati fellépés az iszlamistákkal szemben, azonban 1979-ben, amikor III. Senuda találkozni kívánt Szadattal, az elnök nem volt hajlandó fogadni őt. A koptok azzal vádolták a kormányt, hogy szemet huny az ellenük elkövetett támadások felett, továbbá bizonyos szinten még támogatja is az Iszlám Társaságokat.<sup>153</sup> Tény, hogy nem követtek el mindent annak érdekében, hogy felszámolják a Társaságokat, illetve nem fordítottak különösebb figyelmet a koptok elleni atrocitásokra. Egyes esetekben maguk a helyi kormányzati szereplők is osztották az iszlamisták nézeteit: a legismertebb példa erre Aszjút kormányzójának esete, aki egy időben azzal dicsekedett, hogy személyesen ismeri a régiójában lévő iszlamista vezetőket.<sup>154</sup>

Az egyiptomi Iszlám Társaságok igyekeztek a kopt keresztények ellen hangolni a lakosságot, azzal vádolva a kopt egyházat, hogy „a nemzeti egység megőrzésének jelszava alatt kisebbségi diktatúrát kíván kiépíteni”. Röplapjaikban azt állították, a koptok célja „a

---

<sup>151</sup> Kepel, 83-84.

<sup>152</sup> S. Ibrahim, 18; Pennington, 172.

<sup>153</sup> Ez kissé megkésett kritika volt, mivel az 1970-es évek végére Szadat már egyre növekvő aggodalommal figyelte az iszlamisták térnyerését. Pennington, 172-173.

<sup>154</sup> Pennington, 173; Ansari, 416.

hatalom átvétele az országban, illetve a muszlimok kiűzése” Egyiptomból. Ez természetesen új lendületet adott a koptok elleni támadásoknak.<sup>155</sup>

A koptok és az egyiptomi kormányzat közti kapcsolat 1979-ben mérgesedett el végleg, amikor Szadat egy alkotmánymódosítással a sariát az egyiptomi jog *egyik* forrásából annak *legfőbb* forrásává tette.<sup>156</sup> Ez határozottan a koptok ellen irányuló lépés volt, amely lehetőséget az iszlamisták rögtön meg is ragadtak, fokozva támadásaikat az egyiptomi keresztények ellen. A támadások által sújtott egyik fő régió Felső-Egyiptom, azon belül is Minya és Aszjút volt, ahol a muszlim milíciák kopt üzleteket fosztottak ki és gyújtottak fel, előszeretettel összpontosítva a gyógyszerészek és ékszerészek üzleteire. Mindemellett kopt templomok is áldozatul estek az iszlamista támadásoknak Egyiptom-szerte.<sup>157</sup>

1980 januárjában egy szélsőséges iszlamista csoport két, zsúfolásig telt templomban kísérelt meg bombát elhelyezni. Szerencsére a rendőrség még időben elfogta a tetteseket, és a gyülekezetek tagjaiból senki sem sérült meg. Március 18-án az alexandriai egyetemen pedig muszlim és keresztény diákok csaptak össze egy diákszállón. Az ügy részletei nem ismertek, azonban kezdetben olyan hírek is elterjedtek, hogy néhány diák meghalt az összetűzés során. Ezek az esetek tovább élezték az amúgy sem baráti viszonyt a muszlim és keresztény közösségek között.<sup>158</sup>

1980. március 26-án Senuda pápa nyilatkozatot adott ki, amelyben tiltakozott az ellen, hogy a saria alapján alkossanak a nem-muszlimokra is vonatkozó törvényeket. Ezzel egyidőben kifejezte aggodalmát a vallási ellentétek elmélyülése miatt, és közölte: a kopt egyház nem rendezi meg az évben szokásos húsvéti ünnepségeket, egyfajta néma tiltakozásként az elfajuló helyzettel szemben. A papságot arra utasította, hogy ne fogadjanak semmiféle ünnepi jókívánságot vagy üdvözlést a kormányzat képviselői részéről, maga a pápa pedig püspökeivel egy sivatagi monostorba vonult vissza. A tiltakozáshoz csatlakoztak a külföldi kopt diaszpórák is. Itt az Egyesült Államokban élő koptokat kell kiemelni, akik Szadat 1980. májusi washingtoni látogatásának idejére időzítették tüntetéseiket. Az egyiptomi kormányzat természetesen a kopt pápát vádolta meg a külföldi tüntetések szervezésével.<sup>159</sup> Szadatot különösen kényelmetlenül érintették az amerikai koptok tüntetése, mivel olyan képet kívánt közvetíteni a világközvéleménye felé, hogy regionális és nemzetközi kötelezettségvállalásai a teljes egyiptomi lakosság

---

<sup>155</sup> Pennington, 172-173.

<sup>156</sup> Ansari, 401, 12. lábjegyzet.

<sup>157</sup> Gabra, 7.

<sup>158</sup> Pennington, 174.

<sup>159</sup> Ansari, 404; S. Ibrahim, 19.

támogatását élvezik.<sup>160</sup> Mindennek a gondosan felépített képnek alapvetően mondtak ellent a külföldön élő koptok tüntető csoportjai, amelyek ismét megmutatták, miként képesek a kopt diaszpórák hatást gyakorolni az egyiptomi politikára.

Miután 1980 májusában visszatért az USA-ba tett hivatalos látogatásáról, beszédében Szadat nyílt támadást intézett a kopt egyház és kifejezetten III. Senuda személye ellen. Az egyiptomi elnök azt állította, a kopt egyházfő politikai ambíciókat dédelget, s egy kopt államot kíván létrehozni Felső-Egyiptom elszakításával, Aszjút központtal. Mindemellett kritizálta az illegális templomépítések gyakorlatát, illetve azzal vádolta meg a kopt közösséget, hogy egyes tagjaik a maroniták oldalán részt vesznek a libanoni polgárháborúban, továbbá hogy ők az akadályai az iszlám jog bevezetésének az országban. Emlékeztette a koptokat, hogy ő egy muszlim ország muszlim vezetője, s az ország iszlám jellegének aláásására tett bárminemű kísérlettel szembenáll. Beszéde egyértelmű hatással bírt: bár ideiglenesen megbékítette iszlamista hallgatóságát, sikerült elidegenítenie a koptokat.<sup>161</sup> Senuda a beszédet követően ismét visszavonult a nyilvánosság elől. Még ugyanabban az évben visszatért Kairóba, viszont a kopt egyház és az egyiptomi állam kapcsolata meglehetősen fagyos maradt.<sup>162</sup>

Szadat 1980. májusi beszédének további hatása is volt: az iszlamista csoportokat egyértelműen a koptok ellen fordította. Az Iszlám Társaságok számos vezetője pénteki prédikációiban a koptokat vette célba. Erre az időszakra tehető a Szadat későbbi merényleit is magában foglaló Új Dzsihad csoport létrejötte is, amely a később a Világkereskedelmi Központ elleni első robbantás kapcsán letartóztatott Omar Abdel Rahman sejk tanácsát kérte ki a koptokat és az iszlám jogot illetően. Abdel Rahman az általa kiadott *fatwá*ban a következőképpen fogalmaz:<sup>163</sup>

*A keresztények három kategóriába sorolhatóak: akik muszlimokat ölnek, akik pénzzel és fegyverekkel támogatják az egyházat a muszlimok ellen, illetve akik nem kívánnak ártani a muszlimoknak. Az első kategóriába eső keresztények esetében szemet kell venni szemért, míg a második csoportba tartozó keresztényeket meg kell fosztani vagyonuktól. Nem eshet azonban baja a harmadik csoportba tartozó keresztényeknek.*<sup>164</sup>

---

<sup>160</sup> Ansari, 404; Pennington, 173.

<sup>161</sup> Ansari, 404; S. Ibrahim, 19; Pennington, 174-175.

<sup>162</sup> Pennington, 175.

<sup>163</sup> Kepel, 86, 282; Ansari, 413-415.

<sup>164</sup> Ansari, 415.

Az Új Dzsihad tagjai ezt úgy értelmezték, hogy az iszlám lehetővé teszi a keresztények kifosztását mindaddig, amíg bizonyítható, hogy a kopt egyházat támogatták a muszlimokkal szemben. Ezen *fatwa* jegyében került sor több ékszerbolt kirablására, az ebből befolyt összegekből pedig fegyverek vásárlására. A fegyverkezést az az iszlamisták körében elterjedt meggyőződés is táplálta, hogy a kopt keresztények fel vannak fegyverezve, s csak akkor van esélyük velük szemben, ha fegyvereket szereznek.<sup>165</sup>

Ezzel egyidőben, 1981 júniusában került sor az időszak legsúlyosabb vallási alapú összecsapására Kairó egyik negyedében, Zawia al-Hamrában: kormányzati források szerint 18 halottal és 112 sérülttel jártak az összecsapások, míg más források ennél súlyosabb veszteségekről számoltak be. Augusztusban pedig Shubrában robbant bomba egy kopt menyegzőn, a robbanás 3 halottal és 59 sérülttel járt.<sup>166</sup>

Szintén augusztusban Szadat elnök újabb látogatást tett Washingtonban, ahol ismét az előző évihez hasonló tüntetések fogadták a koptok részéről. Válaszul Szadat bejelentette, hogy hazatérte után kemény kézzel kíván leszámolni a vallási ellentétek problémájával.<sup>167</sup>

1981. szeptember 5-én, az egyiptomi parlamentben tartott beszédében kemény hangnemben ostorozta mind a kopt egyházat, mind az iszlamista csoportokat, a vallási ellentétek szításával vádolva mindkét oldalt. Szeptember elején számos elnöki rendelet született, amelyek nyomán körülbelül 1600 személyt tartóztattak le, köztük megtalálhatóak voltak úgy kopt, mint muszlim vallási vezetők, illetve Szadat szekuláris ellenzékének vezető alakjai. Ezzel egyidőben lényegében az összes koptokhoz köthető sajtótermék betiltásra került. Kétes jogállású Szadat azon döntése, amely – a kopt egyházfő kinevezését jóváhagyó elnöki döntés visszavonásával – megfosztotta III. Senudát pozíciójától, s a kopt pápát a Natroun-völgyi sivatagi monostorba száműzte, az egyházfői feladatok ellátására pedig egy öt főből álló püspöki testületet nevezett ki. Az iszlamista szellemet azonban nem tudta visszakényszeríteni a metaforikus palackba. További intézkedéseinek hirtelen halála szabott gátat: 1981. október 6-án, az 1973-as háború emlékére rendezett ünnepségek során az Új Dzsihad csoport merénylete meggyilkolta. Pozícióját alelnöke, Hoszni Mubarak vette át.<sup>168</sup>

---

<sup>165</sup> Ansari, 414-415.

<sup>166</sup> S. Ibrahim, 19; Pennington, 175; Ansari, 415.

<sup>167</sup> S. Ibrahim, 19; Pennington, 175.

<sup>168</sup> S. Ibrahim, 19; Pennington, 176; Ansari, 415-416.

#### 4.3.5. III. Senuda pápa<sup>169</sup>

Anvar Szadat és III. Senuda egy év eltéréssel, rendre 1970-ben és 1971-ben kerültek megfelelő pozícióikba, előbbi az egyiptomi elnöki, utóbbi a kopt egyházfői székbe. III. Senuda időszaka korszakváltást jelentett a kopt egyház és az egyiptomi állam viszonyában: az új pápa radikálisabb álláspontot képviselt, egy olyan egyházat alakítva ki már a Szadat-időszak alatt, amely tevékenyen képviselte a kopt közösség érdekeit.<sup>170</sup> Kettejük az évtized végére markánssá váló szembenállása meghatározó eleme a Szadat-időszaknak, így nem árt egy rövid áttekintést tenni annak kapcsán, ki is volt a kopt keresztény egyház feje Szadat hatalomra kerülésétől egészen 2012-es haláláig.

III. Senuda 1923. augusztus 3-án, Abnub városában látta meg a napvilágot, Nazir Gayed néven. A Kairói Egyetemen történelem-angol szakon végzett, emellett teológiát is hallgatott. Az 1948-as arab-izraeli háborúban is szolgált tisztként. Részt vett 1950-1953 között az egyiptomi Vasárnapi Iskola-mozgalomban oktatóként.<sup>171</sup>

1954. július 18-án bevonult a Natroun-völgyi monostorba, ahol az Antonius nevet kapja. Itt főként patrisztikával (a korai egyházatyák tanításaival), illetve egyháztörténettel foglalkozott. Néhány évet egy, a monostortól három kilométerre lévő barlangban töltött.

1959-ben VI. Kirillosz egyházfő kinevezte személyi titkárának, azonban a fiatal szerzetes ekkor még visszavonult a sivatagba, ezúttal a monostortól tíz kilométerre eső barlangot választva lakhelyéül. Végül 1962-ben tért vissza Kairóba, ahol VI. Kirillosz oktatásért és a Vasárnapi Iskola-mozgalomért felelős püspökké nevezte ki.

1971-ben az ő neve került kiválasztásra, ezáltal III. Senuda néven ő lett a 117. kopt egyházfő. A Szadat-időszak alatt folytatott tevékenységéről már a korábbiakban esett szó, 1981-ben a Natroun-völgyi monostorba került házi őrizetbe, miután pozíciójától megfosztották. A helyzeten az új elnök, Hoszni Mubarak változtatott, aki 1985. január 2-án visszavonta Szadat vonatkozó rendelkezéseit, és III. Senuda visszatérhetett Kairóba, a kopt egyház élére.

1986-tól egészen a forradalomig III. Senuda minden évben vendégül látta a muszlim Ramadán böjti hónap végén az egyiptomi politikai élet számos vezető személyiségét, így a miniszterelnököt, a házelnököt, valamint több minisztert egy ünnepi vacsora, illetve

---

<sup>169</sup> A fejezet forrásai: Meinardus, 79-80; Pennington 167-168.

<sup>170</sup> Ansari, 398.

<sup>171</sup> A Vasárnapi Iskola-mozgalom létrehozása Habib Girgis nevéhez kötődik (aki egyébként még III. Senudát is oktatta teológiára). Girgis 1918-ban felismerte az igényt arra, hogy szervezett hitoktatás jöjjön létre a kopt fiatalok számára. Az első iskolák az 1930-as években jöttek létre, a mozgalom nagy népszerűsége tett szert. Bővebben: Meinardus, 93-94.

fogadás (*iftar*) keretében. Ezt a szokását egyébként a kopt püspökségek is átvették, mint az alapvető szeretet és jóindulat jelképét.<sup>172</sup>

A pápa szintén a hagyományos kopt álláspontot képviselte, amely szerint a koptok nem tekintik magukat kisebbségnek Egyiptomban, hanem az egyiptomi nép részének. Ezt III. Senuda 1994-ben, az ENSZ által szervezett, kisebbségekről szóló konferencián a következőképpen fogalmazta meg:

*Nem fogadjuk el azt, hogy megkülönböztetnek minket a többi egyiptomitól. Nem fogadjuk el a 'kisebbség' kifejezést olyan értelmében mint a politikai jogokra avagy külső segítségre való igény. Mi egyiptomiak vagyunk, Egyiptom része, ugyanazon nép része.*<sup>173</sup>

III. Senuda pápa halála előtt még járt Budapesten is, ahol 2011. augusztus 20-án a magyarországi kopt közösség első templomát szentelte fel a XVIII. kerületben.

III. Senuda pápát kritikusai számos ponton támadták, ezek között szerepelt határozott politikai szerepvállalása, kritikusainak elhallgattatása (egy neki ellentmondó püspököt száműzött) s általában mindennemű kritika elutasítása, hajlama az ügyek tekintélyelvű rendezésére, illetve paternalisztikus hozzáállása a kopt közösséghez. Ez alatt értendő, hogy a pápa szerette önmagát mint a kopt közösség egyedüli szószólóját feltüntetni.<sup>174</sup> Mindezek ellenére megállapítható, hogy III. Senuda a modern Egyiptom szempontjából meghatározó, markáns egyházfő volt.

#### 4.4. Mubarak

Anvar Szadat halálát követően Hoszni Mubarak került az egyiptomi elnöki székbe. Ő az első Egyiptom katonai elnökei közül, aki nem volt tagja az 1952-es Szabad Tiszteknek. Az 1973-as háború során az egyiptomi erők főparancsnoka volt, 1975-ben Szadat alelnökének tette meg. 1980-ban a kormányzó Nemzeti Demokrata Párt vezetője lett. Alelnöki és pártvezető státusza nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Szadat elleni merényletet követően viszonylag zavartalanul zajlott az átmenet.<sup>175</sup>

Szadathoz képest Mubarak rendszere alatt normalizálódott a kormányzat és a koptok viszonya, amely abban is megnyilvánult, hogy 1985-ben III. Senuda kopt pápa visszatérhetett Kairóba, a kopt egyház élére.<sup>176</sup> III. Senuda kezdetben habozott, mielőtt száműzetésének kérdésével bírósághoz fordult volna. 1981-ben, amikor Mubarak az

---

<sup>172</sup> Meinardus, 85.

<sup>173</sup> *idem*.

<sup>174</sup> S. Ibrahim, 22.

<sup>175</sup> Lesch, 791.

<sup>176</sup> Gabra, 7; Meinardus, 85.

Egyesült Államokba látogatott megválasztását követően, a kopt egyházfő lebeszélte a külföldön élő koptokat arról, hogy tüntetést szervezzenek az új elnök ellen. Ehelyett azt tanácsolta nekik, hogy kedvező fogadtatásban részesítsék Mubarakot. Az egyiptomi politikai légkör változását jelezte, hogy több muszlim író is a pápa visszatérését kezdte követelni. III. Senuda még négy évig maradt házi őrizetben a Natroun-völgyi monostorban, végül Mubarak 1985-ös elnöki rendelete tette lehetővé számára, hogy visszatérjen.<sup>177</sup>

A muszlim szélsőségesek problémája azonban korántsem szűnt meg, noha 1981-et követően a Mubarak-rezsim kezdeti éveiben a kormányzat erős kézzel igyekezett felszámolni az iszlám szélsőségesek szerveződéseit. Ezzel szemben 1984 szeptemberében, az Iszlám Társaságok perében enyhe ítéletek születtek: 190 vádlottat felmentettek (köztük Omar Abdel Rahman sejket), 17-et életfogytig tartó szabadságvesztésre, a többi vádlottat pedig 2-15 évig terjedő börtönbüntetésre ítélték.<sup>178</sup>

A koptok elleni atrocitások 1987-ben lángoltak fel ismét, amelyek hozzájárultak a kivándorlás újjáéledéséhez. 1987 májusában Sohag városában muszlimok a helyi mecset felgyújtásával vádolták meg a koptokat, s a közeli keresztény templom felgyújtására uszították a lakosságot. Ugyanezen év szeptemberében pedig az egyiptomi biztonsági erők és az iszlamisták között történtek összecsapások Aszjút városában, amelynek több kopt üzlet is áldozatul esett. Mínyában egy kopt ünnepséget zavartak meg iszlamista támadók, valamint a helyi Szűz Mária-templomnál robbantottak. 1988 szeptemberében újabb kopt templomot gyújtottak fel, míg novemberben egy menyegző közben robbant bomba a Masara városában található kopt templomban.<sup>179</sup>

A kormányzat az 1990-es évek elejére válsághelyzettel szembesült: újjáéledt a szélsőségesebb nézeteket valló iszlamisták csoportja, amely – az 1970-es évek Iszlám Társaságai mintájára – Iszlám Társaság (Gamaa Islamiya) néven jött létre. Bázisának Felső-Egyiptom régióját lehetett tekinteni, amely felett a kormányzat hagyományosan nehezen tudta fenntartani az ellenőrzést. Aszjút és Mínya vidéki régiói pedig – mindamelllett, hogy a kopt kereszténység szempontjából meghatározó területnek számítanak mind a mai napig – lehetővé tették az Iszlám Társaság háborítatlan terjeszkedését.<sup>180</sup>

Az iszlamisták a vidéki muszlim lakosságot, különös tekintettel a fiatalokra, a keresztények ellen hangolták. A Koránra hivatkozva, a keresztények megadóztatását (a

---

<sup>177</sup> S. Ibrahim, 20.

<sup>178</sup> *idem.*

<sup>179</sup> Gabra, 7; S. Ibrahim, 21.

<sup>180</sup> Kepel, 282-285.

nem-muszlim fejadó, a *jizya* visszavezetését) hangoztatták, egyfajta védelmi pénzként, a védett státusz (*ahl al-dhimma*) fejében. Könnyű volt az elszegényedett muszlim lakosságot a – állításuk szerint – jó viszonyok közt élő koptok ellen hangolni, állítva, a keresztény, akinek szerénynek és megalázkodónak kellene lennie, jól él, míg a becsületes muszlim szenved. Az egyenletből mindössze az a tényező maradt ki, hogy a vidéki kopt lakosság túlnyomó része, muszlim társaikhoz hasonlóan, a szegényparasztság soraiba tartozott.<sup>181</sup>

Az 1990-es évek támadásai Kairó és Alexandria mellett a felső-egyiptomi területekre összpontosultak, előszeretett célpontok voltak – a néhány évtizeddel korábbi helyzethez hasonlóan – a kopt gyógyszerészek és ékszerészek üzletei.<sup>182</sup> Az erőszakhullámnak végül a kormányzat erőteljes fellépése vetett véget, miután az iszlamista szervezetek kiterjesztették támadásaikat a szekuláris értelmiségre, valamint a turistákra is. 1995 júniusában például Mubarak is majdnem áldozatul esett egy támadásnak, amelyet az egyiptomi iszlamisták Addisz Abebában kíséreltek meg ellene.<sup>183</sup> A kormányzat 1996-ra már a 'zéró tolerancia' elvét alkalmazta az iszlamistákkal szemben, s 1997-ben a Társaság ekkorra bebörtönzött vezetése tüzszünetet kért az állami vezetéstől.<sup>184</sup> Csak ebben az évtizedben több mint 100 koptot öltek meg Egyiptomban, és ezek csak a halállal végződő támadások.<sup>185</sup>

Mubarak időszaka sem volt mentes a kormányzati szintű diszkriminációtól. A koptok továbbra sem kerülhettek magas pozíciókba, nemcsak a kormányzatban, hanem például a kórházak és egyetemek esetében sem. Jogi szinten sincs egyenlőség: egy 2008-as kairói esetben a muszlim bíró azért utasította el egy kopt vallomását, mert keresztény. Ez bizonyos szempontból visszatérést mutatott a klasszikus arab időszak felfogásához, illetve a *dhimmi* intézményéhez.<sup>186</sup>

Mindemellett értékelendő, hogy – két elődjével ellentétben – Mubarak idejében történt előrelépés a keresztény templomok építése és felújítása ügyében: míg 1998-ig az elnök hatáskörébe tartozott az ilyen jellegű kérelmek jóváhagyása, egy 1998-as jogszabálmódosítás ezt a hatáskört a regionális kormányzókhoz utalta, így az ezredfordulóra rendeződni látszott a kérdés. 1998-ban legalább 200, 1999-ben pedig 230 engedélyt adtak ki.<sup>187</sup> 2003-ban a karácsonyt nemzeti ünnepé nyilvánították, ezáltal első

---

<sup>181</sup> Kepel, 285-286.

<sup>182</sup> Chaillot, 202; Kepel, 286.

<sup>183</sup> Kepel, 294.

<sup>184</sup> Kepel, 297.

<sup>185</sup> Chaillot, 202.

<sup>186</sup> Chaillot, 203.

<sup>187</sup> Lesch, 784.

alkalommal került arra sor, hogy az egyiptomi kormány elismert egy keresztény ünnepet.<sup>188</sup>

Sajnos a koptok elleni iszlamista támadások az új évezredben is folytatódtak. 2004-ben Aszjút és Minya kormányzóságokban számos kopt, illetve ingatlanaik ellen követtek el támadást. 2006-ban három alexandriai kopt templomra támadtak muszlimok, húsz koptot sebesítve meg, ezek közül egy később belehalt sérüléseibe. 2008-ban pedig a Minya régióban található Abu Fana-monostort érte támadás.<sup>189</sup> A legsúlyosabb ilyen cselekményre azonban nem sokkal Mubarak bukása előtt került sor: 2010 szilveszterén Alexandriában pokolgép robbant egy templom mellett, 23 kopt életét követelve.<sup>190</sup>

## 5. Konklúzió

2011. január 25-én az „arab tavasz” eseményei Egyiptomot is elérték, amely egy időre úgy tűnt, hogy újabb vízválasztót jelenthet Egyiptom történetében. Az 1919-es egyiptomi forradalomhoz hasonlóan, koptok és muszlimok közösen tüntettek a Mubarak-kormány ellen Kairó főterén, a Tahrir téren, a kereszt és a félhold zászlaja alatt. A Muszlim Testvériség hatalomra kerülése és egy éves rövid kormányzása azonban illúziórombolónak bizonyult, s 2013. június 30-án a hadsereg – a lakosság többségének támogatásával – megbuktatta a Mohamed Morszi vezette egyiptomi kormányt.

A jelenlegi helyzetet képlekenysége miatt nem kívánom részleteiben tárgyalni, jóslásokba nem kívánok bocsátkozni a lehetséges forgatókönyvek tekintetében. A 2011 utáni események önmagukban újabb témát jelentenek, e téren további kutatás lehetséges a jövőben.

A 20. század elején Egyiptom még brit fennhatóság alatt volt. Bár egyes kopt politikusok – lásd: a dolgozat során tárgyalt Boutros Ghali esete – magas pozíciókba jutottak a brit befolyás alatt, összességében a britek az egyiptomi kopt közösségre úgy tekintettek, mint az egyiptomi társadalom megosztásának lehetőségére.

Az 1919-es forradalom döntő változást hozott a koptok pozíciói tekintetében. A nacionalista, szekuláris Vafd kiváló lehetőséget nyújtott a koptoknak a politikai szerepvállalásra, bár a kormánytagok között továbbra is a muszlimok maradtak többségben. Azonban a brit befolyás továbbra is gondot jelentett, amely eleinte többször is

---

<sup>188</sup> Chaillot, 203.

<sup>189</sup> *idem*.

<sup>190</sup> Besenyő és Gömöri, 16.

háttérbe szorította a Vafdot, majd a párt összefonódása a britekkel annak hitelességét ásta alá, amely végül a párt felbomlásához vezetett.

Az egyiptomi katonai rezsimek időszaka kopt szempontból hasonlóan vegyesen értékelhető. Bár mindhárom vizsgált vezető megkísérelt lépéseket tenni a kopt közösség felé, de ezek a kezdeményezések a jelképes gesztusok szintjén maradtak. A Szabad Tisztek hatalomra jutása előtti időszakhoz képest a koptok helyzete mind gazdaságilag, mind társadalmi helyzetüket tekintve, mind politikailag jelentős mértékben romlott.

Nasszer az államosítások és földreformja révén a kopt közösség gazdasági alapjait ásta alá, egyéb intézkedései pedig társadalmilag szigetelték el a kopt keresztényeket, ezzel jelentős kivándorlást indítva el az országból.

Anvar Szadat hátat fordított a nasszeri szekularizmusnak, s bár kezdetben a kopt egyház felé is tett lépéseket, alapvetően az iszlám, mint politikai tényező felé fordult. Azonban a második egyiptomi „modern fáraó” nem volt képes kezelni a palackjából kiengedett muszlim „szellemet”, ez végül elnöksége korai lezárultához vezetett.

Hoszni Mubarak bizonyos szinten sikeresen állította vissza az egykori *status quót*, azonban a vallási villongások az ő időszakában is meghatározóak maradtak. Bár néhány téren tudott változást hozni a koptok és a kormányzat viszonyában (templomépítések), de az alapvető tendenciák (diszkrimináció, templomépítés korlátozása) továbbra is fennmaradtak.

Összegésében, a koptok helyzete alapvető változáson ment keresztül: a közösség az egyiptomi nép befolyásos részéből a katonai uralom időszaka során fokozatosan tényleges, atrocitásoktól sújtott vallási kisebbséggé vált. Napjaink fő kérdése, hogy a Mohamed Morszi bukása utáni egyiptomi politikai események vajon változáshoz vezetnek-e a koptok helyzetében, vagy egy újabb katonai rendszer kialakulása révén visszarendeződés történik.

## Bibliográfia

**Ansari**, Hamied. „Sectarian Conflict in Egypt and the Political Expediency of Religion.” *Middle East Journal* 38 (3): 397-418. (hozzáférés: 2014. január 2.) Link: <http://www.jstor.org/stable/4326854>

**Benke** József. *Az arab országok története I-II*. Budapest: Alexandra Kiadó. 1996-1997.

**Besenyő** János és Gömöri Roland. *Arab Spring, Christian Fall? The situation of Christian minorities in the Middle East after the Arab Spring*. Herzliya: International Institute for Counter-Terrorism. 2013. (hozzáférés: 2013. június 17.) Link: <http://www.ict.org.il/LinkClick.aspx?fileticket=5m1IqFJOa44%3d&tabid=66>

**Chailot**, Christine. „The Life and Situation of the Coptic Orthodox Church Today.” *Studies In World Christianity* 15, no. 3 (December 2009): 199-216. *Academic Search Complete*, EBSCOhost (hozzáférés: 2013. július 16.)

**Gabra**, Gawdat. *The A to Z of the Coptic Church*. Lanham: The Scarecrow Press. 2009.

**Galal**, Lise Paulsen. „Immigrant or Diaspora? On Periodically Selective Transnationality among Copts in Europe.” Abstract from 4th „Global Conference. Diasporas. Exploring Critical Issues.” Oxford. 2011. (hozzáférés: 2013. szeptember 14.) Link: <http://www.inter-disciplinary.net/wp-content/uploads/2011/06/galaldpaper.pdf>

**Hamilton**, Alastair. *The Copts and the West 1439-1822. The European Discovery of the Egyptian Church*. Oxford: Oxford University Press. 2006.

**Hinnebusch**, Raymond A. „The Reemergence of the Wafd Party: Glimpses of the Liberal Opposition in Egypt.” *International Journal of Middle East Studies* 16 (1): 99-121. (hozzáférés: 2013. szeptember 14.) Link: <http://www.jstor.org/stable/162942>

**Ibrahim**, Saad Eddin. *The Copts of Egypt*. London: Minority Rights Group. 1996. (hozzáférés: 2013. november 20.) Link: [http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe\\_derivate\\_00004266/MRG\\_CoptRpt.pdf](http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00004266/MRG_CoptRpt.pdf)

**Ibrahim**, Vivian. *The Copts of Egypt: Challenges of Modernisation and Identity*. London: Tauris Academic Studies. 2011.

**International Organization for Migration (a)**. *A Study on the Dynamics of the Egyptian Diaspora*. Cairo: International Organization for Migration. 2010. (hozzáférés: 2013. szeptember 7.) Link: [http://www.egypt.iom.int/Doc/A%20Study%20on%20the%20Dynamics%20of%20the%20Egyptian%20Diaspora%20\(English\).pdf](http://www.egypt.iom.int/Doc/A%20Study%20on%20the%20Dynamics%20of%20the%20Egyptian%20Diaspora%20(English).pdf)

**International Organization for Migration (b)**. *A Study on Remittances and Investment Opportunities for Egyptian Migrants*. Cairo: International Organization for Migration. 2010. (hozzáférés: 2013. szeptember 7.) Link: <http://www.egypt.iom.int/Doc/A%20Study%20on%20Remittances%20and%20Investment%20Opportunities%20for%20Egyptian%20Migrants%20%28English%29.pdf>

**J. Nagy** László. *Az ummától a nemzetállamig. Az arab országok a 19-20. században.* Szeged: SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 2009.

**Kepel**, Gilles. *Jihad: The Trail of Political Islam.* Cambridge (MA): Harvard University Press. 2002.

**Kuşcu**, Işık. „The Egyptian American Diaspora During and in the Aftermath of the Egyptian Revolution of 2011.” *Ortadoğu Etütleri* 4, no. 1 (July 2012): 121-142. (hozzáférés: 2013. július 14.) Link: [http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/2012810\\_I%C5%9F%C4%B1k%20KU%C5%9E%C3%87U.pdf](http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/2012810_I%C5%9F%C4%B1k%20KU%C5%9E%C3%87U.pdf)

**Lesch**, Ann Mosely. „Politika Egyiptomban.” In: Gabriel A. Almond, G. Bingham Powell, Jr., Kaare Strøm, Russel J. Dalton. *Összehasonlító politológia.* Budapest: Osiris Kiadó. 2006.

**Malaty**, Tadros Y. *Introduction to the Coptic Orthodox Church.* Alexandria: Coptic Orthodox Patriarchate of Alexandria. 1987.

**Meinardus**, Otto F. A. *Two Thousand Years of Coptic Christianity.* Cairo: The American University in Cairo Press. 1999.

**Pennington**, J. D. „The Copts in Modern Egypt.” *Middle Eastern Studies* 18 (2): 158-179. (hozzáférés: 2013. december 29.) Link: <http://www.jstor.org/stable/4282879>

**Reid**, Donald M. „The National Bar Association and Egyptian Politics, 1912-1954.” *The International Journal of African Historical Studies* (7) 4: 608-646. (hozzáférés: 2013. december 29.) Link: <http://www.jstor.org/stable/216598>

**Seikaly**, Samir. „Prime Minister and Assassin: Buṭrus Ghālī and Wardānī.” *Middle Eastern Studies* 13 (1): 112-123. (hozzáférés: 2013. december 29.) Link: <http://www.jstor.org/stable/4282624>

**Van Dijk**, Joanne és Ghada Botros. „The Importance of Ethnicity and Religion in the Life Cycle of Immigrant Churches: A Comparison of Coptic and Calvinist Churches.” *Canadian Ethnic Studies* 41, no. 1/2 (January 2009): 191. *MasterFILE Premier*, EBSCOhost (hozzáférés: 2013. július 16.)